

Édes Anyanyelvünk

XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1999. ÁPRILIS

ÁRA: 70 FORINT

Kölykök és bestiák

Nem vonom kétségbe annak a közhelymondásnak az igazát, amelyik szerint *a téma az utcán hever, csak le kell hajolni érte*, ám én nyelvhelyességi vonatkozású témáimnak legnagyobb részét sokkal elegánsabb és számomra kedvesebb, vonzóbb módon közvetlenül az olvasóktól, rádióhallgatóktól, tévénézőktől kapom, levelek formájában. Íme, most is! Itt van előttem a diósdai Sallay László hatoldalas, gondosan megfogalmazott levele, benne többek között az a két, bizonyos mértékben összefüggő téma, amely cikkem címében olvasható. Idézek a levélből:

„Gyerekkoromban azt tanították meg nekem, hogy az állatnak kölyke van, kölyköt hoz a világra, az ember viszont gyermeket szül, gyermekei vannak. Sajnos, az utóbbi évtizedekben egyre gyakrabban használják a *kölyök* szót az ember mindkét nembeli utódának a megnevezésére. Én ezt sértőnek érzem, mert az emberi méltóság kisebbsítésének tartom. »*Kölyköd* voltam« – üvölti olykor a táncdalénekes a rádióban. *Kölyök* Milli néven cukrozott kakaóport reklámoznak. Egy cég *Kölyöktea* elnevezéssel gyógyító teakeveréket hozott forgalomba. Nekem sérti a fülemet a *kölyök* szónak ez a fajta használata.”

A *bestia* szó mai alkalmazásáról pedig így ír a levél szerzője: „Könnyűzenei életünk új színfoltja a *Bestiák* nevű női énekegyüttes. Gyakran látható a tévében az a néhány bájos, fiatal leány, akikből az együttes áll. Aki fellapozza a Burián-féle latin–magyar szótárt, azt olvashatja benne, hogy a *bestia* szó vadállatot, ragadozó, vérengző állatot jelent. Én nem hiszem, hogy az együttest alkotó bármelyik fiatal teremtes annak érezné magát. Akkor miért nevezték el őket mégis *Bestiák*-nak?”

Hogy miért nevezték el így az együttest, arra nem tudok válaszolni, mert nem ismerem azokat az ifjú énekesnőket, akikből áll, de meggyőződésem, hogy vagy ők maguk választották maguknak ezt a nevet, vagy ha mégsem ők, akkor egyetértettek a névválasztással. S hasonlóképpen meg vagyok győződve arról is, hogy akik teakeveréknek vagy kakaópornak a terméknevezésébe mesterkedik bele a *kölyök* szót, azok egyáltalán nem elriasztani akarják a reménybeli vásárlókat, hanem éppenséggel megnyerni.

Remélem, nem neheztel meg rám a kedves levélíró, ha kertetelés nélkül kijelentem: ezúttal téved. Nem a *kölyök* és a *bestia* szó jelentésének meghatározásában, hiszen ebben nagyon is precízen, pontosan járt el, hanem abban, hogy nem vette figyelembe az e szavakban időközben végbement jelentésváltozást, illetve észrevette, de nem fogadta el. Pedig mind a *kölyök*-nek, mind a *bestiá*-nak általánosan elterjedt már az a használata, amelyet elítél, s ez a használat a megfelelő beszédkörnyezetben éppenséggel nem sértőnek, hanem inkább kedveskedőnek számít. A *kölyök* szónak 'kis gyermek' jelentése már Ballagi Mórnak 125 évvel ezelőtt megjelent szótárában is megtalálható, de ott még valóban ez a stílusminősítő szócska áll mellette: *aljas*, azaz 'alávaló, hitvány, illetlen'. Csak-hogy hol van ez már! Higgye el, kedves levélíró: a szavak stílusértéke s ezzel együtt jelentése gyakran módosul, változik, s ez nem hiba, ezt egyszerűen tudomásul kell vennünk. Egy nemzedéknyi időn, 20–30 éven belül nem feltűnő ez a változás, de aki 60–80 vagy még több évet él, s érzéke is van a nyelvi változások érzékeléséhez, bizony, sok furcsaságra figyelhet fel. Így pl. arra is, hogy ma már sem a *kölyök*, sem a *bestia* nem számít sértőnek, bántónak. A *kölyök*-ről az imént már szóltam. Akkor most hadd említsem még meg, hogy a *bestia*-val is így vagyunk. Ezt a szót az 1959 és 1962 között megjelent, hétkötetes értelmező szótár még csak 'vadállat', 'állatiasan durva ember' és 'szívtelen, kegyetlen nő' értelemben ismeri. De ni csak, az 1972-ben kiadott egykötetes szótárban már feltűnik ez a jelentés is: 'kíváncsi, csinos nő'.

Kedves levélíró és kedves olvasóim! Tegyük a szívükre a kezüket! Hát olyan nagy baj az, hogy néhány évtized alatt így megszédültek ezek a kölykök s ezek a bestiák? Ártalmára vált ez nyelvünknek vagy a nyelv bármely használójának?

Grétsy László

A TARTALOMBÓL:

Szikszainé Nagy Irma:
Jó bornak is kell cégér

Bencze Imre:
Ékes anyanyelvünk

Szloboda János:
Művelődik-e a föld?

Büky László:
Öldöklő igehasználat

Holczer József:
Ex

Berényi Zsuzsanna
Ágnes:
Csecse-huszárok

Hajdu Ferenc:
Fordítók, szerkesztők
felelőssége

És: nyelvi mozaik,
címszavak az
új értelmező szótárhoz,
versek, rejtvények,
nyelvész-leletek

Bugris

A TESz. (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára) bizonytalan eredetűnek tartja *bugris* szavunkat, én azonban határozottan merem állítani, hogy a szótár szerint való esetleges német eredeztetése téves. Ez a szó tudtommal a 'bolgár'-t jelentő latin *Bulgarus* szóból vezethető le. Tudniillik a bolgár pataréusok eretnek szektájához tartozókat vádolták meg (okkal-e, ok nélkül-e, ki tudja) azzal, hogy szodómiát űznek; így aztán az ártatlan *Bulgarus* népnév átvonódott a szodomitákra általában (vö. *franc nyavalya*). Itáliában ige is lett belőle, mindjárt kettő is: Közép-Itáliában a *buggerare*, Velence vidékén a *buzzerare*. A kétféle alak kétfelé is ágazott: a második északi irányban terjedt, s ennek révén jött létre Németországban a *Buserant* szó, s vele együtt lett nálunk is *buzera* a biliárdjátéknak az a figurája, amikor golyókkal előbb az asztal peremét kell eltalálnunk, s csak azután a két másik golyót.

Franciaországban azonban a *buggerare* alak ojtódott a nyelvbe (a *bougre* főnév képében), de itt már értelemváltozás(ok)on átmenve új jelentést kapott: ma a 'jámboran együgyű fickó'-ra mondják. Ez a *bougre* került át a XIX. század elején franciás műveltségű nemeseink jóvoltából hazánkba, immáron *bugris-ként*.

Pusztá érdekességként említem még meg, hogy a biliárdjátékból ismert *buzera* neve a franciában *tapette*, amely szó egyszersmind 'hímringyó' jelentésű is.

Timár György

TARTALOM

Grétsy László: Kölykök és bestiák	1
Timár György: Bugris	2
Szikszainé Nagy Irma: Jó bornak is kell cégér	3
Balázs Géza kérdéseire Sugár András válaszol	4
Minya Károly: Tetszik a zöldség	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Hajdu Ferenc: Fordítók, szerkesztők felelőssége	6
Bencze Imre: Rímjátékok	6
Bencze Imre: Ékes anyanyelvünk	7
Balázs Ildikó: A stílusérzék „szintje”	8
Del Medico Imre: Tiszteljük a mások anyanyelvét is!	8
Brauch Magda: <i>Ubi, cseri</i> és egyéb „jópofaságok” – egy erdélyi szemével	9
Gyárfás Endre: Mesterségünk címere	9
Szloboda János: Művelődik-e a föld?	10
Büky László: Öldöklő igehasználat	10
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Csecse-huszárok és társaik	11
Kovács József: Árgus fülekkel figyelem a hibákat	11
Maróti Andor: Tulajdonképp csak kezeljük a problémákat	12
Holczér József: Ex	12
Mizser Lajos: Kik azok a moldávok?	13
Dóra Zoltán: A „szubjektív helyesírásról”	13
Szathmári István: Az egyik szó kiváltja a másikat?	13
M. A.: Nem magyar anyanyelvűek „Szép magyar beszéd” versenye	14
Szende Aladár: Olvasóköri a könyvtárban	14
Komoróczy György: Bö választékot tankönyvekből is!	14
Deme László: Egy „jubileumi” nyelvművelő könyvről	15
Kolozs Barnabásné: Lőrincze Lajos életművének bibliográfiája	15
Minya Károly: Nyelvtani műszótár	15
Pályázati felhívás	16
G. L.: Küzdelem a magyar nyelvért a három régióban	16
Hírek, eredményhirdetés	17
B. G.: Címzavak az új értelmező szótárhoz (4.)	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
N. László Endre: Aranyászok mondták	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.
A lap a Világhálón is olvasható:
http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

Terjeszti:

a HELP, a Bp.-i HIRKER Rt., az NH Rt., a Könyvtárellátó Kht. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. Hírlap-előfizetési és Elektronikus Postaigazgatóságán (HELP), amelynek címe: 1900 Budapest, VIII., Orczy tér 1. (Kérésre az iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 350 Ft
Számunkénti ár: 70 Ft
Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Lapunk kiadását

a Nemzeti Kulturális Alap, az Oktatási Minisztérium és a Soros Alapítvány segíti.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 332–3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Jó bornak is kell cégér

Állandósult szókapcsolatok, szólások és közmondások a reklámszövegekben

Örökzöld téma a reklámnyelv az állandóan újonnan születő reklámszövegek miatt. A reklám olyan összetett: hangzás és/vagy látás útján továbbított szöveges hirdetés, amelyben a képi, a zenei és a nyelvi közlés együtt hat. Összetevői közül a következőkben csupán a nyelvi vicokről lesz szó, sőt ez az áttekintés csak a szó értékű nyelvi elemek reklámokbeli előfordulásával foglalkozik.

A reklámszöveg, miközben kapcsolatot teremt a reklámozott termékek és a vásárlók, a politikuskok és a választók, a szolgáltatók és a megrendelők között, az információnyújtás mellett hatni is kíván a befogadóra. A hatás elérése érdekében a reklámszakemberek a nyelvi kifejezőmód sokféle eszközével élnek, ugyanis a befogadó leplezett meggyőzése a nyelvi formákban gyökerezik: a hangzásban, a szóválasztásban, az állandó szókapcsolatok használatában, a mondatforma megválasztásában, a szokatlan grammatikai vagy játékos alakban, a retorikai alakzatban, illetve a képekben.

Reklámkészítéskor a szakértők a magyar frazeológia különböző típusait építik be szövegeikbe, nyilván azért, mert ezek nagyban segítik a reklámszöveg megjegyzését, ezáltal pedig hatékonyságát.

Állandósult szókapcsolatok

Szellemesen kapcsolja össze egy lábápoló szer reklámja a *kilábal valamiből* kifejezés konkrét ('lábalva kijön') és átvitt ('nehéz helyzetből, bajból kijut') jelentését: *A fájdalomtól gyorsan kilábalni? Ebben segít a Scholl.*

Az antibiotikum nélküli torokfertőtlenítő gyógyszer akkor ajánlja a gyártó cég, *Ha torkig van a torokfájással*, azaz ha 'elege van belőle, utálja' ezt az állapotot.

Az állandósult szókapcsolatok kifacsarása

A *Szállunk rendelkezésére!* a közhelybe hajló állandósult kifejezésnek (*állunk rendelkezésére*) leleményes átfarmálása hozzáadásos hangalakzattal. A szó elejének megtoldása révén létrejövő új szó – miközben kifejezi a repülőgépes specialis tevékenységet – egyben az eredeti formához kötődő jelentést is magában foglalja. Így nem csoda, hogy a Malév névtizedek óta változatlanul ez a cég szlogenje.

A torokfájás elleni gyógyszert akkor javasolják: *Ha nem bírja lenyelni a fájdalmat.* A *lenyel* igének több vonzatát is felveszi A magyar nyelv értelmező szótára, elkülönítve ezáltal három fő jelentését. E jelentések közül a 'vélemény- vagy érzelemnyilvánítást kedve ellenére magába fojt, elfojt' értelem érvényes a *fájdalmat* tárgy miatt, de a konkrét jelentés, az étel lenyelése is felidéződik, mert a szer szedését különösen kínzó torokfájás, illetve fájdalom nyelés esetére javasolják.

Egyik átvitt értelmű állandósult kifejezésünk szerint ha valakit mentesítünk valamiféle gondot okozó tennivaló, esetleg anyagi vagy erkölcsi kötelezettség viselése alól, akkor *Levesszük a terhet a válláról.* A lábátját csillapító gyógyszert ajánló szlogen egyszerre értenedő a konkrét és az átvitt vonatkozásra, hiszen a *Leveszi a terhet a lábáról* a fájdalommentes, könnyed járást és a fájó láb okozta gondoktól való szabadulást is jelenti.

Nyelvi szempontból nem helyesíthető a következő reklámban a *nyár* társítása az *össze-fut* és a *száj* fogalmával:

McFresh... és összefut a nyár a szádban!

Az *összefut a nyál a szádban* konkrétan és 'nagyon megkíván valamilyen ételt' átvitt értelemben sem nyújt kellő alapot a felcseréléses hangalakzat révén keletkező *nyár* megszélesítéséhez.

Szólások

Sajátosan épülnek be a szólások a reklámszövegekbe: miközben a szlogen eszünkbe juttatja a szólást, jelentése belemosódik a szlogen értelmébe.

Egy mobiltelefon-hirdetés: *Nem a levegőbe beszélünk!* visszakonkretizálja az 'úgy beszél, hogy senki sem hallgat rá' átvitt értelmű szólásunkat, hiszen ebben az esetben a mobiltelefonba beszélésre kívánja felhívni a figyelmet.

Egy gyógyszerhirdetés a betegség 'nyomtalan eltűnését' igéri a *Hűlt helye a meghűlésnek* reklámjával. Ebben érdekes nyelvi lelemény a *hűl* szótó-nek 'keretbe' helyezése.

A *Podravka* négy új levest hoz a konyhájára. Ebben a szlogenben ötletesen kapcsolódik egybe a *valami hoz a konyhára* valamit szólás 'hasznát hoz' átvitt és 'ételt hoz' konkrét jelentése.

Szólástorzítások

A tréfás stílus kedveli a szójátékot. A reklámszövegek gyakran élnek ezzel a figyelemfelkeltés kedvéért.

Saván fogja – hirdeti a gyomorsavcsökkentő szlogenje, leleményes módon úgy torzítva el a *szaván fogja* szólásunkat, hogy ennek jelentéseivel igéri meg teljesítése végrehajtását, illetve a régebbi és a jelenlegi állapot közötti ellentmondás megszüntetését.

Eső előtt köpönyeg – így hangzott egy biztosító reklámja, rájátszva a 'meg történt baj után hiábavaló az óvatosság' jelentésű *eső után köpönyeg* szólásunkra. Ez a reklám, stílusosan, épp a tévé meteorológiai jelentése előtt és után jelent meg a képernyőn.

A *torkán akad* szólásrészlet jelentése azáltal változik meg, hogy milyen alannal egészül ki: a *torkán akad* a szó 'megdöbbenésében vagy ijedtében nem tudja kimondani azt, amit akar' jelentésű, a *torkán akadt* a *szálka* 'hazugságon kaptak' értelmű. A *Ha torkán akad a fájdalom* szlogen bizonyára ezt jelenti: 'ha a fájdalom a torkát szorítja, vagyis nem tud megszabadulni tőle'.

Egyik nagy bankunk a lakossági folyószámlahitel 6%-os csökkentését így hirdeti: *Le a kamattal Ön előtt!* Ebben a szlogenben felcseréléses hangalakzattal csavarta ki a reklám készítője a *le a kalappal előtte!* szólásunkat. Ennek hatására felidéződik a 'csak tisztelt, elismerés illeti meg' jelentés, úgy, hogy ez ráérthető a bankra, amiért leszállította a kamatot.

Frissfől – Főlig ér a szája. A *főlig* játékos torzítása a *főlig*, de a konkrét jelentésen kívül, tudniillik, hogy a tejjőlbe ér a száj, felidézi a szólás értelmét is: 'jóízűen nevetni kezd'.

Közmondások

A *Noblesse oblige* francia közmondás magyar megfelelője, *A nemesség kötelez* egy autótípus termékszlogenje, bizonyára arra utalva, hogy ennek a gépkocsinak az egyedülálló műszaki megoldásai tökéletes harmóniában ötvöződnek külső megjelenésével.

Közmondásátírások

Van új a sajt alatt – hirdeti a reklám a kövön sült pizzát a *Nincs új a nap alatt* közmondás megváltoztatásával: a hangalak torzításával. Ezáltal arra hívja fel a figyelmet, hogy valami újdonsággal álltak elő a vendéglátóiparban.

Egy takarékpénztár hirdetése egyik közmondásunkat a lehetőség felkínálása érdekében ellentétes értelműre változtatja: *Addig nyújtózkodjon... ameddig csak akar.*

A B. vakolat hirdetése egy másik közmondásunkat írja át: *B. teszi a házat.* A szöveget kísérő kép egy sálat megkötő kézzel vizuálisan is segíti a *Ruha teszi az embert* közmondásra való rájátszást.

Így válnak – alkalmi stílusértékhez jutva – stílusténnyé a reklámszövegekben elhelyezett állandósult szókapcsolatok, szólások és közmondások.

Sziksainé Nagy Irma

„Megmaradásunk nyelve a magyar nyelv”

Kérdéseinkre Sugár András, a Westel 900 vezérigazgatója válaszol

Mobiltelefon, kéziphone, maroktelefon, handy – sokféle elnevezés, köztük megannyi tréfás, ami azt mutatja, hogy elevenen él a nyelvi humor. Mennyire lehet a telefonról és persze telefonon, no meg személyesen az üzleti életben magyarul beszélni? A Magyar Televízió nyelvművelő műsorának, a Gyöngyöknek Sugár András, a Westel 900 vezérigazgatója volt a vendége, és válaszolt Balázs Géza kérdéseire.

- Kell készülnie egy nyilatkozatra?
- Amikor még amerikai kommunikációs menedzserek készítették fel, állandóan próbáltam megtanulni, amit leírtak nekem, s mindig belesültem. Sokkal jobban szeretem, ha váratlan helyzetekbe kerülök.
- Ez most ilyen helyzet. Egy nyelvművelő műsorba hívtuk meg vendégnek. Mit gondol, miről fogom kérdezni?
- Az üzleti nyelvről. De azon belül nem tudom...
- Az Önök vállalatánál milyen nyelvi problémák merülnek fel?
- Sokat vitatkozunk azon, hogy milyen üzenet jut el a lakossághoz. Amikor a Szervusz díjsomagot hoztuk ki, nagy erőfeszítéseket kellett tennem, hogy ne *Light* legyen a neve.
- Milyen érv győzte meg a partnereit?
- Nem akartam összekapcsolni a cigarettázással.
- Önök különböző korosztályokhoz szeretnének szólni. Ezt nyilvánvalóan is tükrözik?
- A legutóbbi Dominó kampányunkban a *Buli* volt az üzenet a fiataloknak. De mondhatom a *Találkozások* szót is – akkor érzelmileg akartunk hatni.
- Mit szól a mobiltelefon angol nyelvű kifejezéseihez?
- Például a *roaming* nehezen fordítható. Azt jelenti, hogy külföldön veszek igénybe magyar szolgáltatást. *Barangolás*-nak fordítjuk, bár ez ezt nem fedi. Ezért jobb a *roaming*, de nem kell aggódni, vagy megmarad, vagy kikopik.
- A mobiltelefonok többféle nyelven írják ki a szolgáltatásait. Magyarul is.
- Ez felhasználói igény volt. Ezért minden készülékgyártónál elértük, hogy magyar nyelvű feliratok is legyenek a készülékben. Így sokkal több szolgáltatást vesznek igénybe ügyfeleink. De a mobiltelefonnak vannak olyan tartozékai, amelyeknek nevét nehéz lefordítani. Ilyen a *headset*. Egy fülhallgatóval hallgatják a telefont, és garat- vagy csontmikrofonba beszélnek. A mikrofon, fülhallgató beleillesztve a mobiltelefonba: a *headset*. Kínlódunk vele, hogy jó szót találjunk rá.
- A mobiltelefon átvezet bennünket az üzleti világba. A kívülről álló azt gondolja, hogy ez rendkívül kemény, érzelem nélküli világ.

– Nem, ebben nagyon sok érzelem van. Egy normál földi halandónak talán unalmas, de nagyon izgalmas, és egyáltalán nem érzelmentes. A mimikától az ülésrendig mindenre vigyázni kell. Nem mindegy, hogy ki ül a fényfel szembe. Vagy milyen széket adunk az ügyfél alá. Clinton például belesüppedtette Kohl kancellárt egy székbe a kandalló mellett.

- Pedig elég nagy ember...
- Éppen azért, hogy a nagy természetű kancellár ne legyen nagyobb, mint az elnök.
- Kitalálják előre az ülésrendet?
- Nem minden esetben, de arra ügyelünk, hogy a tárgyalásnál egymás szemébe tudjunk nézni. A szem nagyon árulkodik. A tárgyalásvezetők ezért ülnek szemben egymással.
- Az üzleti kommunikáció ma milyen nyelven folyik Magyarországon?
- Magyarul. Ám sok esetben elkerülhetetlen, hogy angolul beszéljünk. S a választékos angol beszéd is szép. Bár a megmaradásunk nyelve ezer éve a magyar nyelv – napjainkban az angol is fontossá vált. Igazán személyes kapcsolat akkor tud kialakulni, ha nem tolmáccsal beszél az ember. Annak nagy jelentősége van, ha egy némettel németül beszélünk, akkor sokkal jobban megnyílik, sokkal érdekesebb dolgokat mesél.
- Szabad-e rossz angolsággal beszélni, vagy ilyenkor inkább tolmácsot vegyünk igénybe?
- A tolerancia attól függ, hogy kivel beszélünk. Egy japán roppant toleráns, egy angolnál meg kell gondolni, hogy ki vigye a szót, New Yorkban megint lehet rossz angolsággal beszélni. Ez helytől, időtől és tárgyalópartnertől függ. Az igényesség lehet a mérce. Szépen kell beszélni – minden nyelven.
- Mit tesznek a magyarországi cégvezetők, hogy szépen beszéljenek magyarul?
- A főkészülés nagyon fontos. Olyan ez, mint a műkorcsolya. Könnyűnek látszik a négyperces teljesítmény, pedig egy év munkája van mögötte. A könnyedség – adottság. Vagy van, vagy nincs. Lehet ezt fejleszteni. Mi is részt veszünk kommunikációs tréningeken. Az izgalmat le kell vetkőzni. Van, akinek ez soha nem sikerül. A fiataloknak olyan helyzeteket szervezünk, amelyekben nagyobb közönség előtt szerepelhetnek. Ha ezt megszokják, jó kommunikátorok lehetnek.
- A következő évezredben szükség lesz-e a magyarra mint üzleti nyelvre?
- A magyar nyelvre mindig szükség lesz. Sőt azt is szeretjük, ha egy külföldi megtanul magyarul. És ezt tudják partnereink, ezért rendszerint meg is tanulnak egy kicsit magyarul. Mi pedig hálásak vagyunk, ha ezt a kölcsönösséget tapasztaljuk. A magyar nyelv fennmarad azért is, mert a környező országokban nagyon komoly üzleti kapcsolatokat építhetünk ki magyarul.

Balázs Géza

Tetszik a zöldszám

Nemrégiben a lap hasábjain a *fekete* szóval létrejött összetételekről írtam (*feketegazdaság, feketemunka* stb.), most pedig egy másik „divatszinnel”, a *zöld*-del létrejött kifejezéseket veszem számba.

A leggyakoribb, mivel nap mint nap olvasható a hirdetésekben, reklámújságokban, a *zöldszám, zöldvonal, zöldtelefon*. Mint közismert, ez az ingyen hívható telefonszámokat jelenti, még pontosabban azokat, amelyek hívásának költségét a hívott fél fizeti. Véleményem szerint ezek jelentéssűrítő összetételek, ezért egybeírva helyesek. (Természetesen lehet a telefon zöld színű, a szám zölddel nyomtatva, így már különírandó, de nem ez a lényege.) Ezekben a kifejezésekben a *zöld* szó jelentése kibővült az 'ingyenes' jelentéstartalommal. A *zöld* szó már ismert, 'szabad' jelentése elsősorban a közlekedésben fordul elő. Az összehangolt közlekedési lámpák sora a *zöldhullám*. A *zöldfolyosó* a repülőtereken a szabad, vámolás nélküli áthaladás helye. A *zöldhullám* kivételével az eddig említett szavak annyira újak, hogy

sem az értelmező, sem a helyesírási szótár nem tartalmazza őket.

A *zöldhatár* kifejezéssel is gyakran találkozhatunk. Általában a tiltott határátlépés kapcsán emlegetjük, amelyet nem az átkelőhelyen, hanem a határsávban, a „zöldben” vagy kamionban, buszok elrejtett zugában kísérelnek meg. S ezzel meg is érkeztünk a *zöld* szó másik irányú jelentésbővüléséhez, a környezetvédelmi tartalomakéhoz. A *zöldek* pártja a környezetvédőké (nyilvánvalóan a természet zöld színe a motiváló); a *zöldiroda* egybeírva az ő ügyintéző helyük, a *Zöldszem, zöldfül* pedig a televízióműsoruk. Az autók *zöldkártyája* ugyancsak ide sorolható, mivel a környezetvédelmi felülvizsgálatról szóló igazolólapot jelenti. A című adott kifejezés pedig már csak játék, alaki homonímia, amit az egyik reklámban láthattunk: a zöld színű ajakrúzzsal kifestett hölgy szerint „a főnökömnek tetszik a zöld szám”. Hát ha mása nem, úgy legyen!

Minya Károly

(Válasz és viszontválasz a *Mammut* és a *metro* ügyében – Egy névmás, amelyik... – Lefordíthatatlan filmcímek)

Tavaly decemberi számunkban helyténítettem, hogy egy fővárosi bevásárlóközpont nevét a közepén két *m*-mel, a metróban ingyen kapható napilap címét pedig kis kezdőbetűvel és a végén rövid *o*-val írják.

Számítottam rá, hogy az érintettek nem hagyják szó nélkül a bírálatot, s valóban: néhány héten belül megkaptam a választ mind a két cégtől.

A Mammut Üzletház Rt.-től S. Nagy Sándor általános igazgató írt egy udvarias, hivatalos jellegű levelet, s ebben kifejtette, hogy a névben a két *m* „nyomatékosító célt szolgál”, az üzletközpont nagyságát van hivatva kifejezni. Ezzel az erővel írhatták volna akár három *m*-mel is (*Mammut*), mint a reklámok a *plussz*-t vagy a *friss*-et, s akkor nem ütközne az elnevezés a korábbi magyar és a jelenlegi német *mammut*-tal. Azt azonban el kell ismernem: nem helyesírási tájékoztatásból eredt a névadás, mert a levélhez mellékelte Mammut Magazinban (!) a *mamut* mindenütt jól van írva, ahol nem az üzletházra, hanem magára a kihalt ormányosra vonatkozik.

A *metro* című lap képviselőjében „egy metros” (így!) küldött kézzel írott levelet (mivel ezt írója alighanem magánlevélnek szánta, nevét nem teszem közzé). Az ő érvelése azon alapul, hogy „az újságnak svéd tulajdonosai vannak”, s a lapot kiadó cég neve is *Metro* Gratis Kft. Itt tehát a szent és sérthetetlen nemzetközi cégnév szabta meg az újság cím írását. (Igaz, ezen az alapon a nagy kezdőbetűt is meg kellett volna tartani.)

Tehát mind a két cég meg van elégedve a nevével, s esze ágában sincs változtatni rajta. De legalább vették a fáradságot, hogy ezt tudomásomra hozzák.

És még azt mondják, hogy a nyelv-művelő szava falra hányt borsó!

Egy tudományos ülészakon az előadó üdvözölte hallgatóit, majd így szólt hozzájuk: „Készítettem egy egyoldalas kis vázlatot, *amelyiket* mindenki meg fog kapni.”

Körülbelül húsz éve figyelem az *amelyik* névmás terjedését (pontosabban: használati körének kiszélesedését). Nem voltam tehát nagyon meglepve, hogy most már a tudományos stílusban is kezd átvenni az *amely* szerepét. De valami ezen felül is zavarta a nyelvérzékem. Hogy mi, arra később térek rá.

Az *amelyik* vonatkozó névmás sajátosságát a régebbi nyelvtanok és a nyelv-művelő könyvek abban jelölik meg, hogy a vele bevezetett mellékmondat több, a fő-

mondatban megnevezett személy, állat, dolog vagy elvont fogalom közül csak az egyikre vonatkozik, azt mintegy kiemelve a többi közül.

Az *amelyik*-kel kezdődő tagmondat a leggyakrabban tárgyra vagy fogalomra vonatkozik: „Abból a jégkrémből hozza, *amelyik* a múltkor annyira ízlett”; „Nem mindig az a megoldás a legjobb, *amelyik* a legkisebb kockázattal jár.” Ezekben az *amelyik* bízvást fölcserélhető az *amely*-lyel: „*amely* ... annyira ízlett”; „*amely* a legkisebb kockázattal jár”.

Ennek az lehet az oka, hogy az *amely* névmás jelentésében is benne van a 'több közül egyet (kiemelve)' mozzanat: „Ezt abban a könyvben olvastam, *amelyet* tőled kaptam karácsonyra” (több könyvem közül abban az egyben). A Magyar értelmező kéziszótár nem is tesz különbséget az *amely* és az *amelyik* jelentése között, mind a kettőt így értelmezve: „A vele kapcsolt mellékmondatban közelebből meghatározott.”

Az utóbbi évtizedekben az *amely* a beszélt nyelvben teret vesztett az *ami*, *aki*, *amelyik* névmásokkal szemben. Sőt ez utóbbi, mint látni fogjuk, immáron az írott nyelvből, mi több, a nyelvészeti cikkekben is kezdi kiszorítani. A példákat saját lapunkból, az Édes Anyanyelvünk tavalyi 4. és 5. számából veszem: „... minden új szó összegyűjtésére szükség van; legalábbis minden olyan új szóéra, *amelyik* már nyomtatásban is megjelent, ... illetve *amelyik* az élőbeszédben többször is felbukkan”; „Rejtvényünkben egy olyan hattanagú összetett szót keresünk, *amelyiknek* mindegyik szótagja önmagában is meghatározható”; „[a termálurizmus] a turizmusnak ... az az ága, *amelyik* elsősorban a gyógyhatású meleg vizek iránt érdeklődik.”

Hibásak-e ezek a mondatok? Egyáltalán nem, csupán egy árnyalattal beszélt nyelvünkben, mint ha az *amelyik* helyén a hagyományos *amely* állana.

A bajok akkor kezdődnek az *amelyik*-kel, amikor tárgyratagot kap, vagy többes számba kerül. Ilyenkor derül ki, hogy mégsem egyenértékű az *amely*-lyel. A cikk elején idézett mondatban az *amelyiket* tárgyat – az *amelyet* mintájára – alanyi ragozású állítmány követi, holott ez eredetileg határozott tárgy (több közül azt az egyet, *amelyiket*), ennél fogva az állítmánynak tárgyas ragozásának kellene lennie: „*amelyiket* mindenki meg fogja kapni”. Az igazat megvallva, így sem kifogástalan a mondat. Legjobb lett volna alárendelés helyett új mondatot kezdeni: „Készítettem egy vázlatot. Ezt mindenki meg fogja kapni.”

Végül pedig az *amelyik* névmásnak – eredeti funkciója, a több közül egyet kiemelés miatt – voltaképpen nincs is töb-

bes száma. Különösen hangzanak tehát az effélék: „A vállalatok, *amelyikek* csődöt jelentettek...”; „A rendeletek, *amelyikek* erre vonatkoznak...”

Ezeket, persze, nem nyelvészek mondták. De hogy valóban elhangzottak, azt tanúsíthatom, mert mind a kettőt saját fülemmel hallottam. S kezem ügyében, mint rendesen, volt fröcskös is.

Tavaly ősszel múlt négy éve, hogy a magyar mozik ezzel a címmel vetítették Arnold Schwarzenegger egyik filmjét: *True Lies*. Az angol cím mellett kisebb betűkkel (szinte mentegőztöve) magyar cím is állt: *Két tűz között*.

Az adatot feljegyeztem, de akkor nem írtam róla. A szó szerinti fordítás (*Igaz hazugságok*) valóban nem lett volna különösebben blöffangos, bár a forgalmazók megpróbálkozhattak volna például ezzel a megoldással is: *Igazat hazudni*.

Másfél éve Minya Károly írt lapunkban (1997/4. szám) a filmcímfordításról, s megemlítette, hogy néhány címet (*Mission Impossible*, *Trainspotting* stb.) nem fordítottak le, vagy mert nem tudták, vagy mert nem is akarták.

Azóta igyekeztem figyelni ebből a szempontból a budapesti mozik műsorát, s magam is begyűjtöttem néhány ilyen (kivétel nélkül angol nyelvű) filmcímet. A feltűnőbbek, nagyjából időrendben: *Doc Hollywood*, *Deep Impact*, *Dark City*, *Lost in Space*.

Ha csak egy kicsit is törték volna a fejüket azok, akik (többek között?) ezért kapják a fizetésüket, könnyedén rátalálhattak volna valamilyen aránylag jól hangzó magyar címre: *Hollywoodi doki*, *A sötétség városa*, *Úrhajótörtek*.

Igaz, a *Deep Impact* címbe nekem is beletörtött a bicskám, mert a filmet nem ismervén nem tudom, nem szójáték-e. A szó szerinti magyar fordítás *Mély (be)hatás* lenne, ami vagy leterjakab, vagy a poén lelovése. Ennél még az angol cím is jobb.

Hogy az itt szóvá tett jelenség mennyire gyakori, annak felmérésére megnéztem a Pesti Műsornak egy tavaly novemberi és egy februári számát. Az eredmény: a magyarra le nem fordított címek aránya egyik héten sem érte el a 4 százalékot.

Egyszóval kiadhatjuk ugyan a jelszót: „Fordítsuk le az idegen filmcímeket!”, de nyomban tegyük is hozzá: bárcsak ez lenne a legnagyobb gondunk a mai magyar nyelvhasználatnál!

Kemény Gábor

Fordítók, szerkesztők felelőssége

A két világháború közötti két évtized, majd a háború utáni húsz-harminc év elkényeztette az idegen nyelvről fordított irodalom magyar olvasóit. Mind a szépirodalom, mind a legkülönbözőbb szakirodalmi művek fordítói a magyar és egy vagy több idegen nyelvnek, valamint szakmájuknak kiváló, de legalábbis jó ismerői voltak. Nagyon szomorú okokból ugyan, de a szépirodalmat, sőt a kor ponyvát is, írók és költők fordították, mert nem akartak éhen halni. És, bár a hivatalos állami nyelvvizsga intézménye nem öröktől fogva létezett, a társadalom- és természettudományos irodalmat is a nyelveket jól ismerő, művelt szakemberek tolmácsolták. Később, amikor a szépírók már visszatérhettek saját műveik megalkotásához, helyüket a szépirodalmi fordításokban az időközben felnőtt és beérett (mű)fordítói gárda foglalta el. A már eleve jó szövegek lektor, szerkesztő, anyanyelvi lektor, kontrollszerkesztő, nyomdai szedő és korrektor kezén mentek keresztül, mielőtt könyvek alakjában a boltokba kerültek.

Talán másfél évtizede nemkívánatos bomlási folyamatok indultak meg a fordítások háza táján. A kitűnő fordítók nemzedéke kezdett kihalni, ezzel egy időben a nyomdászat hagyományos technológiája fokozatosan előbb a fényszedésnek, majd a teljesen számítógépesített nyomtatásnak adott helyet. Az új fordítói nemzedék lobogtathatja ugyan felsőfokú nyelvvizsgabizonyítványát, a magyar helyesírás és nyelvhelyesség ismeretét sem érettségije, sem magasabb diplomája nem garantálja. Még ettől sem kellene olyan mélyre süllyednie a fordított irodalomnak, mint amilyenre lesüllyedt, ha nem szóltak volna közbe a megromlott gazdasági feltételek, ténylegesen vagy ürügy gyanánt. Úgy látszik ugyanis, mintha a könyvkiadók a legolcsóbb és legigénytelenebb fordítókat és szerkesztőket alkalmaznák, a lektort és a többi szakértőt pedig kihagynák a láncból mint felesleges szemeket. Csakis így lehet megérteni, hogyan hagyhatják el a nyomdát, és kerülnek boltba, könyvtárba olyan nyelvi selejtáruk, amilyenekkel manapság találkozunk. Aki nemcsak kölcsönzi, hanem meg is veszi ezeket, drága pénzen selejtet vásárol, és mindenki, aki naívvul csak olvassa őket nyelvi kritika nélkül (és az olvasók zöme miért ne ezt tenné?), az akaratlanul beülteti agytekevénységeibe azt a sok nyelvi szemetet, amelyet olvasva felszedett.

Az irodalom – ezen belül a szépirodalom – olvasóinak (azaz „fogyasztóinak”) többsége évszázadok óta a nők köréből kerül ki. Míg a férfiak egy része foglalkozásának és „férfias” szórakozásának szenteli idejét, addig a sok leány és asszony szabad idejében könyvet, folyóiratot vesz a kezébe. Tudta ezt Széchenyi István, amikor úttörő művét „honunk szebbelőkü asszonyainak”

ajánlotta, és magunk is meggyőződhetünk róla, ha metrón, buszon körülnézünk. Igaz, hogy ezeknek a népszerű olvasmányoknak a nagy része sohasem a legmagasabb irodalom volt, hanem leányregény, fűzfapoézis és krimi (de nem thriller vagy/és pornó), olvasóik magyar helyesírási és kifejezési készségét mégsem rontották, inkább erősítették az iskolában többé-kevésbé megtanult ismereteket. A ponyvairódalom, persze, tartalmával régen sem a jó ízlést terjesztette. De a vegyes irodalmon felnőtt anyák még így is inkább jó, mint rossz segítséget nyújthattak iskolás gyermekeiknek.

Mára mindez megváltozott. Az amerikai „írók” agyszüleményei a bürokratikus bikkfanyelv alatti színvonalon jutnak magyar nyomdafestékhez. De nem járnak jobban az igényesebb művek fordításai sem. Egy Amerikában élő magyar úriember érdekes visszaemlékezéseinek vaskos kötete ugyanúgy selejtmagyarul jelent meg, mint a Nobel-díjas osztrák etológus válogatott írásait tartalmazó vékony kis kötet, hogy csak két újabb olvasói élményemet említsem. Ellenpélda egy régi angol szerző habkönnyű humoros könyve, amelyet egy ismert, kitűnő fordító fordított, nyelvi szerkesztő felülbírált, és a fordításairól is jól ismert szerkesztő szerkesztett. Igaz, hogy a kiadó is régi, magára sokat adó cég.

Hogy a mesterségükre joggal büszke nyomdászok kiesése milyen kárt okoz a magyar könyvkiadás történetében és ezzel az olvasók nyelvi nevelődésében, a következő igaz történettel igazolhatom: 1947-ben két frissen érettségizett leányt (mondjuk, A.-t és B.-t) vettek fel két hét próba-időre egy vidéki napilap szerkesztőségébe 100, azaz Egyszáz forint összefizetéssel. A két hét alatt be kellett bizonyítaniuk hírek, riportok, kis cikkek írásával, hogy alkalmasak az újságíró-gyakornoki felvételre. A két hét elteltével az akkor működött üzemi bizottság (übé) ülése elé a főszerkesztő azt a javaslatot terjesztette, hogy a két próba-idős foglalkoztatását további két héttel hosszabbítsák meg, mert túl rövid volt az eltelt idő képességeik megítélésére. Ekkor az übé idős nyomdász tagja szót kért, és ellenjavaslatot tett. Ennek lényege az volt, hogy csak az egyik jelöltnek, A.-nak adják meg a további lehetőséget 200 Ft fizetéssel, B.-t pedig küldjék el. Indoklás: A. jól tudja a helyesírást, lehet belőle újságíró, ellenben B. alkalmatlan, mert nem tudja a helyesírást. A bizottság elfogadta a javaslatot. Ezután A. még 44 évig volt aktív újságíró, olvasószerkesztő, rovatvezető és szerkesztő és számos újonc első vezetője a rögzös pályán, akitől a kollégák sok mindent tanulhattak, de mindenneke előtt magyar nyelvhelyességet. Saját gyermekei is.

Hajdu Ferenc

Rímjátékok

anyanyelvünk dicséretére

Csereüzlet

Megvettem bitang olcsón a klakkot,
adtam érte angol csónaklakkot.

Ügyetlenség

Rég a lopót, ma flaskótok
törték el e mafla skótok.

Erőszakos hódoló

Zöldhajnaltól les, min kelek,
s este, amíg lesminkelek.

Vízszennyezés

Aggódik a vízi hatóság,
veszélyben a vízihatóság.

Felderítő úton

Barátommal járom Szegedet,
keressük a járomszegedet.

Adócsaló

Zsebében bár azúr a dózni,
nem akar ez az úr adózni.

Mulatozás

Tegnap este a búcsúban, ketten,
jót mulattunk a búcsúbanketten.

Angliai áremelkedés

Bőszén szól az angol: Nahát!
Megdrágult az angolnahát!

Kutyatörténet

Hajkurásznak egy szerb uszkárt,
ez okoz majd egyszer buszkárt.

Családi perpatvar

Szétört e szék Izsó fián
s nejen, Eszéki Zsófián.

Bencze Imre

ÉKES ANYANYELVÜNK*

Kezdjük tán a jó szóval, tárgyasetben: jót,
ámde tóból tavat lesz, nem pediglen tót.

Egyes számban kő a kő, többes számban kövek,
nőnek nők a többese, helytelen a növek.

Többesben a tő nem tők, szabatosan tövek,
amint hogy a cső nem csők, magyar földön: csövek.

(Anyós kérdé: „Van két vőm, ezek talán vövek?
Azt se tudom, mi a cő? Egyes számú cövek?!”))

Csók, ha adják, százával jó, ez benne a jó,
hogya netán egy puszt kapsz, annak neve cső?
(Kompliment, ha egyszer halljuk, hasonlóképp: bó?!)

Bablevesed lehet sós, némely vinkó savas,
nem lehet az utca hós, magyarul csak: havas.

Miskolcon, ám Debrecenben, Győrött, Pécssett,
Szegeden,

amíg mindezt megtanulod, beleőszülsz, idegen!

Agysebész, ki agyat műt, otthon ír egy művet,
tűt használ a műtéthez, nem pediglen tűvet,
munka után füvet nyír, véletlen se füvet.

Vágy fűti a műtősnőt, a műtőt a fűtő,
nyáron nyír a tüzelő, télen nyárral fűt ő.

Több szélhámost lefüleltek, erre sokan felfüleltek,
kik a népet felültették, mindnyájukat leültették.

Foglár fogán foglyuk van, nosza tömni fogjuk,
eközben a fogházból megszökhet a foglyuk,
elröppenhet foglyuk is, hacsak meg nem fogjuk.

Főmérnöknek fő a feje (vagy talán a fője?),
öt perc múlva jó a neje, s elájul a nője.

Százados a bakák iránt szeretetet tetetett,
kávájukba reggelenként rút szereket tetetett.

Faggattam egy éltes írt, mért nem használ angol írt,
azt felelte: Shakespeare drámát, ám az angol
minket írt.

Szűnőben a kénbányászat, termeljünk több szemet,
lesz-é, aki feladja majd az utolsó kenet?

Helyes, kedves helység Bonyhád, hol a konyhád
helyiség,

nemekből vagy igenekből született a nemiség?!

Mekkában egy kába ürge Kába-követ lövet,
országának nevében a követ követ követ.

Morcos úr, a hivatalnok, beszél hideg- s ridegen,
néha játszik, nem sajátján; csak idegen idegen.

Szeziné a terítőjét, szavát ittas Szegi szegi,
asszonyának előbb kedvét, majd pedig a nyakát szegi.

Elvált asszony nyögve nyeli a keserű pirulát,
mit válasszon: a Fiatot, fiát vagy a fiúját.

Ingyenstrandra lányok mentek, előítélettől mentek,
estefelé arra mentek, én már fuldoklókat mentek.

Elmondtam egy bajnok boynak (boysapkáján
barna bojt),

bűnnek, bajnak számít Bolyban bolygatni egy
hangyabolyt.

Eldöntöttem, megnősülök, fogadok két feleséget,
megtanultam: két fél alkot és garantál egészséget.

Harminc nyarat megértem, mint a dinnye megértem,
Anyósomat megértem, pénzem talán megértem.

Hibamentes mentő vagyok, szőke Tisza mentén
mentem,

díszmagyarom vízbe esett, díszes mentém mentém
mentem.

Fejes Pista menő fej, hitvese is fej. Tejet.
Babot, ruhát, újbort fejt, férje morált fejteget.

Szövőgyárban kelmét szőnek, fent is lent, meg lent is
lent,

kikent-kifent késköszörűs lent is fent, meg fent is fent.
(Ha a kocka újfent fordul: fent a lent és lent a fent.)

Hajmáskéren pultok körül körözött egy körözött,
hajma lapult kosarában meg egy tasak körözött.

Felvágós a középhátvéd, három csatárt felvágott,
hát belőle vajon mi lesz, fasírt-é vagy felvágott?

Díjbirkózó győzött tussal, nevét írják vörös tussal,
lezuhanyzott meleg tussal, prímás várja forró tussal.

Határidőt szabott Áron, árat venne szabott áron,
átvág áron, hat határon, kitartásod meghat, Áron!

Végre kész a halásztanya (a türelem rózsát terem),
közepén a munkaterem, ott van az én munkaterem,
jobbra van a hálóterem, balra meg a hálóterem.

Felment, fölment, tejfel, tejföl – ne is folytasd,
barátom,

első lett az ágyom lánya a főlemás korláton.

Földmérő küzd öllel, árral, Árhivatal – szökő árral,
ármentő a szökőárral, suszterinas – bökő árral.

Néha hangot váltani kénytelen a kényes,
hogya netán haragszik, édtelen az Édes?

Magyarország olyan ország, hol a nemes nemtelen,
lábasodnak nincsen lába, aki szemes – szemtelen.

A csinos olykor csintalan, szarvatlan a szarvas,
a magos lehet magtalan, s farkatlan a farkas,
daru száll a darujára, s lesz a darus darvas.

Rágcsáló a mérget eszi, engem esz a méreg,
gerinces vagy rovar netán a toportyánféreg?

Egyesben a vakondok vakond avagy vakondok,
hasonlóképp helyes lesz a kanon meg a kanonok?

Nemileg vagy némileg? – gyakori a gikszer.

Kedves egeszsegedre! – köszönt a skót x-szer.

Arab diák magolja: tevéd, tévéd, téved.

Merjél mérni mértékkel! Mertek, mérték, mérték...

Pisti így szól: „Kimosta anyukám a kádat,
viszonzásul kimossa anyukád a kámat?”

Óvodások ragoznak: enyém, enyéd, enyé...

Nem tudják, hogy helyesen: tiém, tiéd, tié!

A magyar nyelv, azt hiszem, meggyőztelek, barátom,
Külön-leges-legszebb nyelv kerek e nagy világon!

* É(r)de(ke)s anyanyelvünk című tavalyi pályázatunknak B. I. nyerte el az első díját (vö. Édes Anyanyelvünk 1999. 1:17). A 200 oldalas pályamunkának most Ékes anyanyelvünk című verses összeállításából mutatunk be egy részletet olvasóinknak. (A szerk.)

A stílusérzék „szintje”

Hallgatom egy irodalmi tábor előadóját. Alig tíz perc elteltével akár strigulázhatnám is, hányszor hangzik el a *szint* szó. A megismerés szintje. Az elemzés szintje. A kifejtés szintje. Az ember képzeletében mint megannyi terasz szőlőlugas helyezkedik el a befogadni kívánt információ.

Megnézem a *szint* szót a Magyar értelmező kéziszótárban: főnév, többjelentésű szó. Jelentései:

1. Valaminek a magasságát, illetve mélységét jelző vízszintes vonal vagy sík. A *talajvíz szintje*. Tud(ományos szóként:) Függőleges tagozódásban a (nagyjában) egy magasságban levő elemek összessége. A *bánya szintjei*. (Uh! Kognitívitasom – a világot megismerő képességem – oly primitív, hogy a szó elsődleges jelentését kínálja fel mind-untalan képzettársításként.)

2. Színvonal, minőség, mérték. Az *árak szintje*. Fiz(ikai szakszóként:) Valamely fizikai mennyiségnek a választott összehasonlítási alaphoz viszonyított számszerű értéke. (Itt van a kutya eltemetve! Az előadó alighanem ezzel a jelentéssel kívánt élni.)

3. Sport: szinteredmény. *Olimpiai szint*.

Nos, ennyi. Csakhogy a második jelentés használata egy kissé sántít. Nincs szó az előadásban semmilyen fizikai mennyiségről. Akkor mégis hogyan képzelem az előadót?

Ha 'okozat' jelentésben használják, a felsorolt fogalmaknak alfanumerikusan, növekvő-csökkenő sorrendben kellene egymáshoz viszonyulniuk. Holott az előadásban szereplő fogalmak – bár nem függetlenek teljesen egymástól – nem állíthatók felsorolásszerű rendbe.

Vagy egymással valamilyen alá- vagy mellérendelő viszonyban levő elemekről szólnának az elhangzottak?

Csakhogy e fogalmak közt legfeljebb a felsorolás adta – teljesen esetleges – mellérendelésről lehet szó. Esetleges, mivel e fogalmakat tetszőlegesen hol itt, hol amott használja az előadó.

Vagy talán költői „szintre” – mondanám inkább: magasságba – kívánja emelni a mondandóját? Tehát a *szint* szót a gondolatritmus, a fokozás kedvéért használja? Igen ám, csak hogy a költői hangulat megteremtéséhez a *szint* szó túlföntül technikai, primitív, fakó, szerény, olcsó. Javasolnám, hogy inkább szinonimákat vagy egymással könnyen helyettesíthető szavakat használjon: a megismerés foka, mélysége, illetőleg szakasza, fázisa. Vagy szójón egyszerűen csak megismerés-ről. Különben a *szint* szó közönséges töltelékszóvá alacsonyodik, melynek semmi szerepe sincs.

A semmitmondáson, körülményeskedésen kívül mégis van valami szerepe: a szakmai berkekben (jelen esetben: az irodalmi nyelvben, a sajtó nyelvében) a beavatottság, a hozzáértés látszatát kelti. Hisz a gyalogjáró gondolkodású, a nyelvet – akárcsak a lábbelikészítés egy bizonyos fázisában a hajlított cipészkezt a varga – dikicsként használó nyelvismertő, íme, milyen hátrányos helyzetbe kerülhet egy ilyen szóalkalmazás hallatán.

Valóban, hogyan is fogalmazhatna az előadó egyszerűbben, hogy ne zavarja megismerési folyamatunkat, vizuális úton történő ismeretelraktározásunkat? A megismerés – mondhatná. – A befogadás. A kifejtés.

Vagy ez így túl egyszerű volna? Kevésbé elegáns? Kevésbé sznob?

Balázs Ildikó

Tiszteljük a mások anyanyelvét is!

Ifjúkoromban – ami főleg a II. világháború előtti években zajlott le – ha a rádióban a bemondók valamelyike vagy a riporter helytelenül ejtette ki a külföldi politikus, író, művész stb. nevét, felhördült a közönség. Igaz, akkoriban annak, aki bemondónak (szpíker-nek, ahogy akkor nevezték) jelentkezett, a magyarok kívül a németet, a franciát és az angolt kellett társalgási szinten tudnia. Azóta nagyot változott a világ, napjainkban egy vezető idegen nyelv van: az angol. Ez nagyon leegyszerűsíti a bemondók dolgát, de nem menti fel őket az alól, hogy minden idegen nevet, fogalmat, hangozzék az el akár angol formájában, akár más nyelvhez, nemzethez tartozóan, helyesen ejtsen ki. Gyakran, sajnos, még az angol szót is rosszul mondják, de az is előfordul, hogy a nem angol nevet, szót angolosan vagy angol formájában ejtik (erre főleg a filmszinkronokban kerül sor). Valamennyi esetre néhány példa:

Lionel Jospin francia miniszterelnök neve helyesen „lionel zsoszpen”-nek ejtendő. Nemegyszer hallottam már a „lajonel dzsoszpin” – angolos – kiejtést. Hajmeresztő.

A könyvnyomtatást feltaláló Gutenberg (egy t!) nevét a legtöbbször „guttenberg”-nek mondják. Ilyenkor a gutta kerülget!

A Bécs közepén álló császári palota, most a köztársasági elnök székhelye, ezenkívül számos más hivatal központja, német nevén Hofburg. Noha az o-n nincs vessző,

hosszú „o”-val kell mondani: „HÓfburg”. Bemondóink többnyire „hoffburg”-ot mondanak. Bőrszasztó!

Neves német autóversenyek színhelye a Nürburgring. Mind szóban, mind írásban mégis kettőre emelik az n betűk számát: „nürnburgring”-et mondanak. Bizonyára az vezeti az így eljárókat, hogy Nürnberg nevében (a város nagyon messze van a pályától) két n van.

A román nyelvben a gh-s neveket „g”-vel kell ejteni. Gheorghiu-Dej hajdani pártvezér nevét „georgiu-dézs”-nek, Gheorghe Funar magyarfalóét „george funár”-nak. Mégis mindig csak „gyurgyudézs”-t és „gyorgyefunár”-t hallok. A tíz évvel ezelőtt megbuktatott és kivégzett bukaresti diktátor, Ceaușescu nevét – az első s betű alján lévő vessző miatt – „s”-sel kell kiejteni: „csauseszku”. Nálunk azonban kizárólag „csaucseszku”-t hallani.

Angolból szinkronizált filmek esetében – különösen gyakran a II. világháborúról szóló dokumentumfilmekben – francia, német, olasz helységneveket angol formájukban használnak, illetve ejtenek ki. A magyar szövegben sután, olykor érthetetlenül hat, amikor München helyett „mjunik”, Hága helyett „dziég”, Livorno helyett „leghorn” hallható.

Talán ennyi is elég ahhoz, hogy lássuk: nem elég a magunk nyelvét védeni, azt a tiszteletet, amelyet anyanyelvünknek meg kívánunk adni és adatni, adjuk meg mások anyanyelvének is.

Del Medico Imre

Ubi, cseri és egyéb „jópofaságok” – egy erdélyi szemével

Napjainkban a nyelvi hanyagság, pongyolaság bizonyára mindenütt észlelhető, ahol magyarul beszélnek. Jómagam csak az erdélyi és az anyaországi köznyelvet ismerem, ez utóbbit elsősorban a médiában elhangzó riportok stílusából, de abból a tagadhatatlan tényből is, hogy a kifogásolható nyelvi képződmények tekintélyes hányada már hozzánk, Erdélybe is „begyűrűzött”. Ennélfogva az erdélyi magyarokat – anyanyelvük elsőkélyesedését illetően – kettős veszély fenyegeti: egyrészt az idegen nyelvi közeg hatása sajátos keveréknnyelvet hoz létre, másrészt nem lehetnek védettek az anyaországi nyelvi divatjelenségekkel szemben sem.

Nem lehet többé kifogásolni az olyan gyermek- és diáknnyelvi kicsinyítő képzős szavakat, amelyek már mintegy fél évszázada élnek a köznapiban. Ilyenek a *mami, papi, nagyi, maci, fagy, csoki, sul, diri, tőri* stb. Újabban ezekhez csatlakoztak az *ovi, bölcsi, isi, tesi* vagy *teső* (sőt *uncsitéső*), *süti, szüli(nap)* és más képződmények. Izlés dolga ugyan, de jómagam ez utóbbiakat sem hallom szívesen.

A kicsinyítések csak a gyermekek, a diákok szájából hangzanak kedvesen, természetesen. Jó volna, ha ez a kicsinyítési mánia megmaradna a gyermek- és ifjúsági nyelv körében. Sajnos, erről szó sincs. Éppen napjaink nyelvhasználatában ez a tendencia egyre nagyobb méreteket ölt, befurakodik az írott, félhivatalos szövegekbe, reklámfeliratokba, s ez utóbbiakban néha még a megértést is veszélyezteti. Több ismerősöm is felhívta a figyelmet egyes budapesti piacok, vásárcsarnokok felirataira: *ubi, cseri, töki, ősi* (őszibarack?), *pari, kari* (karfiol?, karalábé?), de volt ott *mogyi, mazsi, geszti*, sőt *mogyicsoki, mazzicsoki* is. Az elmúlt év valamelyik televíziós nyelvűvelő műsorában az alábbi „kínálatot” kifogásolták: „Ruhák: *pulik, hátik, fülük, karik* kaphatók.”

Az efféle hirdetések – gyakorlati okokból – az anyaországon kívül nemigen olvashatók, de az élőbeszédben terjed ez a divatjelenség, melyről még az sem állítható határozottan, hogy az ifjúság terjeszti. A fenti kicsinyítésekhez hozzáfűzhetek még néhány – jórészt a felnőttek beszédéből, sokszor a rádióból, televízióból (különösen a szinkronizált szövegekből) származó példát: „Ha *szoliban* vagyunk, nem vagyunk *szabin*, de ha *szabira* a *Balcsira* megyünk, jó, ha a ruhánk *vadiúj*. Ha valahova elmegyünk, legyen nálunk *papírszepe*. Ha meghívunk *vacsira*, felvesszük a *repi*-ruhánkat. A vacsihoz még *ubisalit* is adtak. A gyereket otthon kellett hagyni, mert megfázott az *usziban*, *torokgyuszit* kapott, persze kaphatott volna *tüdőgyuszit* is. Majd viszünk neki egy kis *sütit*, mert várja a *meglepit*. Egyébként a tévében hallottuk a legújabb *szenzit*: a *korisaink* bajnokságot nyertek.”

Persze mindenkinek joga van úgy beszélni, ahogy neki tetszik, de az világos (bocsánat, illetve *bocsi: vili*), hogy ez utóbbi rövidítések már korántsem gyermek- vagy diáknnyelvi szavak (persze, a gyermekek is használják őket, hiszen a felnőttektől tanulnak beszélni). Ez a kicsinyítési tendencia – különösen akkor, ha túlzásba viszik – hanyag, pongyolává, sőt nyeglévé teszi a beszédet. Ha arra gondolunk, hogy a magyarban amúgy sem kevés az *i*-re végződő szó – a mellénevek egy része, a főnévi igenevek, a tárgyaz ragozású ígék egyes szám harmadik személyű alakjai (*teszi, veszi, eszi*), no meg a személynevek becéző formái, amelyek 90 százalékban *-i* végződést kapnak –, akkor elképzelhető, hogy ez a kicsinyítési járvány uniformizálja a nyelvet.

Mivel a kicsinyítés egyben szórövidítés is, ugyanerről a töről fakad egy másik „takarékos” forma is. Manapság gyakran lehet hallani, hogy *Németbe, Olaszba, Csehbe, Lengyelbe*, az erdélyiek elsősorban *Magyarba* utaznak, sőt a nagyvilágba, elsősorban Európába irányuló kiruccanások növekedése folytán újabban *Törökbe, Görögbe* is. Csoda, hogy *Francia*ba még nem megy senki (legalábbis így még nem hallottam).

S ha már a nyelvi „takarékoságnál” tartunk, nekünk, erdélyi magyaroknak az is igen gyakran feltűnik, hogy anyaországi testvéreink lépten-nyomon *románok*-nak neveznek bennünket. Félreértés ne essék, ez nem sértés, de nem is egyszerű nyelvhelyességi kérdés. Arról van szó, hogy nem felel meg a valóságnak.

Elgondolkodtató, hogy mi lehet az oka ennek a túlzott nyelvi kényelemszeretnek. Miért nem lehet szavainkat épségben megőrizni? Nem hiszem, hogy pusztán „jópofáskodásról”, fiatalos beszédéről vagy kedveskedésről van szó. Valószínű, hogy ez a gyakorlat egyéb lélektani és társadalmi okokra is visszavezethető. Egyesek így akarnak feltűnni, embertársaik tudtára adni, hogy őket még a nyelvi szabályok sem korlátozhatják, mások pedig – tudatosan vagy tudat alatt – azért követik ezt a divatot, mert nem akarnak „lemaradni”, régiesnek, konzervatívnak látszani. Mások pusztán kényelemszeretből, nyegleségből, nemtörődömségből vonnak négyzetgyököt egyes szavakból, mintha ezzel akarnák jelezni, hogy rohanó világunkban még a tisztességes beszédre sincs idő, hiszen az idő pénz, és napjainkban csak ez a fontos.

Akármi legyen is az oka, ez a beszédmód nyelvi anarchiához vezet. Az anyanyelvvél élni kell, nem visszaélni.

Brauch Magda

Mesterségünk címere

Bognár, varga, csizmadia, takács, nyerges, csapó... Régi szép mesterségneveink jobbára családnévként élnek ma már, hiszen maguk a szakmák kihaltak, legalábbis megfogyatkoztak a honi iparban. Az újabb keletű foglalkozások nevét egyrészt az ősi *-ász, -ész* képzővel alkották meg, mint *fodrász, gépész*, másrészt a latin eredetű *-arius, -erius* nyomán *-ár, -ér* végződésel látták el: *bankár, hordár, pincér*. Érthető volt, hogy a német származású iparosok, munkások meg-honosították nálunk a *suszter-t*, a *drehs-t*, a *bakter-t*.

Az viszont már nem érthető, miért kell a legújabb vagy inkább a divatos foglalkozásokat angolul megneveznünk. Böngésszük csak az újságok álláshirdetéseit! Kit keresnek? *Host*-ot vagy ha nőre van szükségük, *hostess-t*. *Steward*-ot és *stewardess-t*. *Bodigárd*-ot! *Dizájner*-t! *Sztájliszt*-ot! *Referens*-t! És persze *menedzser-t*, *piár menedzser-t*, *sopasszisztens-t*! Mindet angolos írásmóddal. Vajon ezek az „igényes” cégek fölvennének-e, ha úgy jelentkeznék, hogy *házigazda, vendéglátó, légikísérő, testőr, formatervező, maszkmester, igazgató, előadó, bolti eladó* szeretnék lenni? Értene-e egyáltalán ezeket a szavakat?

A foglalkozásnév voltképpen nem egyéb, mint mesterségünk címere. Rájöhetnének már egyes cégek, hogy mi, vevők, vendégek, ügyfelek, nem mind „Amerikából jötünk”.

Gyárfás Endre

Művelődik-e a föld?

Az anyaországi kormányváltás idején a Kossuth rádió híreit hallgatva egy furcsa szó ütötte meg a fülem: *földművelődés*. Pontosabban azt közölte a bemondó, hogy Torgyán Józsefet, a Független Kisgazdapárt elnökét jelölik a „Földművelődésügy” Minisztérium élére.

Először elhallásnak, majd nyelvbottlásnak véltem a furcsa szókapcsolatot, ám a *földművelődésügy* néhány nap múlva a Magyar Televízió első csatornájának Híradójából is „visszaköszönt”. S bár azóta sem volt szerencsés(tlensége)m találkozni vele, azért elgondolkodtatott a dolog. Annál is inkább, mert eszembe jutott, hogy „földművelődés”-ről korábban a délvidéki/vajdasági magyar elektronikus és nyomtatott média is adott hírt – nem kis bosszúságomra, csak hogy azt akkor holmi „idehazai” nyelvi műveletlenség, netán (új)vidékiesség torzszülöttjének véltem.

Ám az, hogy most a budapesti nyelvhasználatban is felbukkant ez a szószörnyeteg, mégiscsak elgondolkodtatott. Vajon hogyan is jöhetett létre ez a fogalomfícam? Mert igaz ugyan, hogy a *művel* és a *művelődik* ige valóban egy töről fakad, csak hogy jelentésük igencsak eltérő. A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *művel* szó első (s nyilvánvalóan a legrégebbi) jelentése: „<Földet> megfelelő munkával növénytermesztésre alkalmassá tesz”. További jelentések, kissé választékosnak, illetve választékosnak minősülő szóhasználatban: „folyamatosan műveltebbé, csiszoltabbá tesz”, „a tudomány, a művészet, a sport valamely ágával foglalkozik”. (Régies a szó 'tesz, cselekszik' értelmű használata, pl. csodát *művel*.)

A *művelődik* igének viszont nincs meg az alapszó 1. számú (mondhatnánk: konkrét, nem átvitt) jelentése, ez csak átvitt ér-

telemben használható. Közérthetőbben: *művelni* földet és embert egyaránt lehet (ha nem is azonos módon), *művelődni* viszont csak emberi lény, személy képes. Ezért hatnak furcsán, sőt komikusan a *földművelődés* és a *földművelődésügy* szavak, hiszen úgy hangzanak, mintha a termőföldet is képesek volnának művelni, azaz fejlett ízléssel, gazdag ismeretekkel és csiszolt magatartással rendelkezővé tenni, ahogyan a szót megint csak az EKsz. vonatkozó szócikke definiálja.

De hát akkor hogyan jött létre ez a mulatságos szótévesztés, amely nyilvánvalóan nem a hírközlő, hanem a hírszerkesztő és a lektor együttes hibájából állt elő? Szerény véleményem szerint itt egy népnyelvi sajátosság játszott közre, amely abban áll, hogy a magyar köznyelvben hiányzó, azaz elavult szenvedő igealakot -*ódik*, -*ódik* visszaható igeképzős igével igyekeznek helyettesíteni. „A sonka megfűstölődött”, „a szerszám megcsinálódott”, „a levél megíródott”, „a könyv (már) elolvasódott”, „a föld felszántódott, megművelődött” – halljuk sokfelé (ha nem is lépten-nyomon), s e példák közül csak az első szabályos, a *megcsinálódott*, *megíródott*, *elolvasódott*, *felszántódott* helyett a (szerszámot, a levelet, a könyvet, a földet) *megcsinálták*, *megírták*, *elolvasták*, *felszántották* volna a helyes, a köznyelvi forma.

Vagyis hát a „megművelődött” helyett is a *megművelték*, csak hogy hírszerkesztőink, lektoraink nyelvi mélytudatából valahogyan ez a népies szóhasználat bukkant felszínre. Ami magyarának magyarázat ugyan, ámde mentségnek sehogyan sem mentség.

Szloboda János

Öldöklő igehasználat

Büntényről adott hírt egyik napilapunk ekként: „A férfit kiszállították (ti. a kocsijából), és több lövéssel szabályszerűen kivégezték, majd holttestét elrejtették a Duna partján.” – A *szabályszerűen* vagy *szabályosan* kivégez fordulatot nemcsak az újságokban olvashatjuk, hanem hallhatjuk is különböző büntügyi beszámolókból (sajnos: nem is ritkán).

A *kivégez* ige, amely az imént említett kifejezésekben előfordul, a századunk dereka után megjelenő szótárunkban (A magyar nyelv értelmező szótára I–VII.) így van magyarázva: „*Valakit kivégez*: valakin halálos ítéletet hajt végre”; megjegyzi a szótár azt is, hogy régen és a költői nyelvben a 'valakit megölet' jelentés is használatos volt. (Vannak még az igének más, átvitelből származó jelentései és jelentésárnyalatai is, ezek azonban nem tartoznak tárgyunkhoz.) A Magyar értelmező kéziszótár 1972-ben ugyanezt a jelentésbokrót írja le.

A XIX. században Czuczor Gergely és Fogarasi János munkája (A magyar nyelv szótára I–VI.) ezt írja a *kivégez* igéről: „Valakinek életét veszi, különösen bírói ítélet következtében valakin a halálos büntetést véghez viszi” (III. kötet; 1865.). E szótártól is kissé hátrább lépve az időben Petőfi Sándor nyelvének adataihoz: nagy költőnk az igét négyyszer használja, s rendre 'halálos ítéletet végrehajt valakin' jelentésben. Petőfi ugyanehhez a jelentéshez visszavezethető származékokat is alkalmaz (*kivégezhet*, *kivégeztetés*, *kivégzés* stb.).

E rövid visszatekintés azt mutatja tehát, hogy a XIX. század első harmadától kezdődően a *kivégez* ige voltaképpen 'a társadalom által intézményesített szervezet(ek) révén kimondott ítélet alapján valakinek az életét veszi' jelentésű. (Bocsánat a körülményeskedésért.) Arany János Toldijában a király illetékesen mondhatta Györgynek: „Öcséd örökségét ... Olyan feltétellel adom pedig néked, Hogyha holnap a cseh bajnokot *kivégzed*”; a lovagi torna ceremóniája jelentheti a társadalmi intézményesítést, azaz az ellenfél megölésének engedélyezését. – A *kivégzések* végrehajtására (mondhatni) szakemberek álltak rendelkezésre (*hóhér*, *bakó*), illetőleg alkalmi fegyveres csoportok (*kivégző osztag*). Ha a társadalom valamilyen tevékenységet intézményesít, előírja a formai eljárásrendet, például azt, hányszor sújthat le a bakó, ha először nem sikerülne a kivégzés. Ezzel kapcsolatos a Hunyadi Lászlóról szóló legendás történet.

A lőfegyverrel való kivégzésnek (meg persze a másképp végrehajtottak is) szabályokba van foglalva az eljárása. Ami a szabályoknak

megfelel, az szabályszerű; a *szabályszerű eljárás* szerkezet szemlélteti az értelmező szótárban a *szabályszerű* melléknév eme vonatkozású jelentését. A bizalmas, hétköznapi nyelvhasználatban 'valóságos, valódi' jelentésűvé vált a *szabályszerű* szó: „Ez *szabályszerű* összeesküvés. – *Szabályszerűen* összeverekedtek” – írja a példákat az értelmező szótár, amely azt is megjegyzi, hogy a *szabályszerű* melléknév ritkán fordul elő. Valóban: A mai magyar nyelv gyakorisági szótára (1989) nem tartalmazza, ám megvan benne a *szabályos* szó. Ez egyébként, amint már fentebb írtuk, a bűnügyekről szóló híryanagokban váltakozva fordul elő a *szabályszerű*-vel: „*Szabályosan* kivégezte a vállalkozót, majd kocsival távozott a helyszínről.”

Mindezek után elmondhatjuk: a hírközlés nyelvhasználatában a *kivégez* ige sokszor a *megöl*, *meggyilkol* igék helyett szerepel. Nyilván azért, mert a *kivégez* igét használók a lőfegyverrel való kivégzéssel kapcsolatos ismereteket – mondjuk így: – hívják elő azokból a tudáskezeletből, amelyek azt (is) tartalmazzák, hogy a gyilkosságokat valaki vagy valakik nemritkán előre megtervezik, s e terveik alapján járnak el. Ilyeténképpen a gyilkosság végrehajtása bizonyos mértékig hasonlít a társadalom törvénykezési és ítéletvégrehajtási rendszereinek módosításaihoz. Ami a gyilkosságokat illeti, amelyeket szabályosnak, szabályszerűnek mondanak a sajtónyelvben, többnyire csupán abban van e hasonlóság, hogy a bűnözők viszonylag kis távolságból lönek, a (bér)gyilkosok az áldozatra, a kivégző egység tagjai az elítélte. Alighanem e jelenség miatt emleget a sajtó gyakorta *profi bűnöző*-t vagy *profi gyilkos*-t. A tudati háttérismeretek munkálják ezt is: olyan a gyilkos, mint valamiféle hivatásos, a szakmáját alaposan ismerő szakember.

A halálbüntetésnek számos országban való megszüntetése óta szinte kizárólag az irodalomból, a filmekből, a művelődéstörténetből és a történelemből tudható, milyen (volt) a golyó általi kivégzés. E tény bizonyára befolyásolta és befolyásolja, hogy a *megöl* és a *kivégez* igéknek a múltban kialakult jelentésbeli különbségei – legalábbis a sajtónyelvben – kezdenek elmosódni. Az igényes nemzeti nyelvhasználat feltehetőleg nem adja meg magát ennek az öldöklő igehasználatnak.*

Büky László

* Ugyanez a véleménye Zimányi Árpádnak, aki 1998/3. számunkban írt a *kivégzés* szóról. (A szerk.)

Csecse-huszárok és társaik

A mostani két évben az 1848–49-es forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulójának jegyében idézzük fel a történelem eseményeit.

Ilyen visszaemlékező *Degré Alajos* ügyvéd az 1848-as „Tízek Társaságának” tagja, akkoriban ifjú jurátus, ma úgy mondanánk, hogy egyetemi joghallgató.

A munka igazságtartalmát még meggyőzőbbé teszik azok a részletek, amelyekben a korszak kifejezéseit, a ragadványnevek némelyikét megőrizte. Megtudhatjuk belőle, hogy vitéz honvédeink miként tréfálkoztak, élcelődtek, milyen népi elnevezések éltek köztük akkoriban.

A könyv alakban kiadott visszaemlékezés 254. oldalán olvasható, hogy az egyes huszárezredek tréfás elnevezésekkel látták el. Ugyanis minden ezrednek megvolt hivatalos használatra a neve. Ezeket általában az ezred tulajdonosáról kapták. Maga a király kérte fel ezredállításra azokat, akiket erre érdemesnek tartott. Az ő nevüket viselték aztán az ezredek.

A tizenhatszázhuszárezred hivatalos neve a következő volt: *Császár, Hannover, Ferdinánd, Sándor, Radetzky, Württemberg, Reuss-Köstritz, Koburg, Miklós, Vilmos, Székely, Nádor, Hunyadi, Lehel, Mátyás, Károlyi, Bocskai, Attila.*

Bárczy Zoltán–Somogyi Győző „A szabadságharc hadserege” című könyvének 136. oldalán Kossuth Lajosnak Görgey Artúrhoz írt leveléből idézi a következőket: „A huszárok féltik nevüket – méltán híres, dicsőséges név, tehát ne nevezzük őket első, második stb. honvédezrednek, hanem első, második stb. honvédhuszárnak.”

Az ezredek huszárait a népi szokás átkeresztelte. Ragadványneveket farragtak. A komoly vagy semleges hangzású nevek helyett ezeket használták.

Degré Alajos az említett helyen leírja, hogy „a Reis Kestritz huszárokat

– amely elnevezés ugyebár teljesen érthetetlen a huszárok számára – a közérthető névvel Rác Krisztusnak becézték”. Degré Alajos feltehetően a Reuss-Köstritz huszárezredre utalt itt, de maga is tévesen használta a bonyolult elnevezést.

A tréfás kedvű huszárok szójátékot alkottak a Károly főhercegről elnevezett Károly-

huszárok nevéből. Ők lettek a nem éppen hízelgő nevű „Kárhogy” huszárok.

A jászkun lovas katonákból verbuvált tizennegyedik számú „Lehel” huszárezred elnevezése kivételesen nem az ezred tulajdonosát idézi, hanem a jászságot, a vidéket, ahonnan ezek a huszárok jöttek. A rettenthetetlen hős katonák csúfneve „Lehull-huszárok” lett, bátorságukkal ellentében.

A hannoveri herceg volt a tulajdonosa az egyik ezrednek. A „Hannover-huszárokat” Kiss Ernő tábornok, a későbbi aradi vértanú saját költségén ruháztatta fel, sokkal csinosabban, mint a többiek voltak. Ezért aztán társaik „Csecse-huszárok” néven emlegették őket. Az emlékiró hozzáteszi, hogy sok ilyen név forgott akkortájt közszájon, de a többit nem örökölte meg.

Az előbb idézett kitűnő könyv egyik tudós szerzője, Somogyi Győző szíves tájékoztatása szerint a Vilmos-huszárok közkeletű elnevezése zöld színű fejfedőjük miatt „Zöldfejűek” volt. Ez a szellemes kifejezés emlékeztet a *zöldfülű* minősítésre, vagyis 'gyakorlatlan, ügyetlen' jelentést hordoz. Így nem nagyon örülhettek a derék Vilmos-huszárok ennek a megkülönböztetésnek.

Somogyi Győző szerint a Sándor-huszárok büszkélkedtek a „Csecse-huszárok” elnevezéssel. Tarka viseletük miatt sokan még „Stiglicz-huszároknak” is gúnyolták őket. A szépséges, tarka tollú madárka neve elképzeltetett piperkőcöket sejtetett a hős honvédhuszárokban.

A sokféle bece- és gúnynév, a baráti élcelődés, amelynek feltehetően csak kis része maradt fenn, nem akadályozta a huszárokat az együttes harcban a közös célért, Magyarország függetlenségéért, a polgári átalakulásért és a szabadságért.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Árgus fülekkel figyelem a hibákat

A nyelvművelés nem szünetelhet egy percig sem. A hosszú évtizedek óta bírált helytelen nyelvhasználat szinte minden téren makacsul tartja magát. A finomkodó ragozástól (*edzem, könyörgöm, álljék*) az igekötők helyének rossz megválasztásán át (*nem kinyitható, nem elmondható*) a régen eltűntnek hitt idegenszerű kiejtésig (*fran, Svejc*) szinte minden előfordul úgy, mint harminc évvel ezelőtt.

Egy-két újabb nyelvi furcsaság az utóbbi hónapokból.

Azt mondta a műsorvezető 1999. január 1-jén reggel hét óra előtt a Kossuth rádióban, hogy „*árgus fülekkel* hallgatom, amit mond”. *Árgus szemmel (szemekkel)* szoktunk figyelni, nem füllel. Régebben még a *vájt szeműeket* is emlegették a *vájt fülüket* helyett.

A Napi Magyarországon szilveszteri emlékeket idéztek január 2-án. Az egyik emlékező azt mondta, hogy „mind az öt ujjunkat megnyaltuk utána”. Magyarul *tízet* szoktunk mondani.

A Szív TV-ben a tornagyakorlatok után (január 6.) boldogan nyilatkozik a műsorvezető: ezután *rám fér a ruha*. Egy kicsit összekeverte a *nem férek a ruhámba* kifejezést a *nem jön rám a ruha* változattal.

Az Édes Anyanyelvünk 1998. évi 3. számában szó esett arról, hogy baj van a francia szavak kiejtésével. A Kossuth rádióban 1999. január 9-én legalább tízszer mondták rosszul a *Braille*-írást. „Brej”-nek mondta a műsorvezető, az is, aki ezzel az írással ad ki szöveget, az is, aki így ír verset. Mindhárom többször „terjesztették” egyformán a rossz kiejtést, hiszen „bráj”-nak kell ejteni, mint *Versailles*-t („verszái”-t).

Az egyik reklámújságban azt írják, hogy ez az autó *mérföldekekkel előzi meg korát*. A kort évekkkel, évtizedekkel szokták megelőzni, nem pedig hosszúságmértékkel.

Furcsa magánhangzó-illeszkedést is lehet néha hallani: a tudomány nem válik *öncéllé* (1998. december 8-án a déli rádióműsorban).

A magyartalan szórendre újabb példa: *Kelt búrkifli mákos 2 db-os* – olvashattuk a sütőipari tájékoztatón.

Kovács József

Tulajdonképp csak kezeljük a problémákat

Főiskolai hallgatókat vizsgáztattam, levelező tagozaton. Vagyis többségükben dolgozó embereket. Leggyakrabban egy szót hallok tőlük, függetlenül attól, hogy ki milyen témáról beszél. E szó a *tulajdonképpen*. Van olyan, aki csaknem mindegyik mondatában használja. Olyan is akad, aki egyetlen mondaton belül többször is megemlíti. Hiába figyelmeztettem őket, hogy ez fölösleges töltelék szó, egyet-értően bólintanak, azután néhány perc múlva újra használják. Végül már magam is mondom, többször is. A *tulajdonképpen*, úgy látszik, ragadós, mindannyiunkat megfertőz. Mintha automatizálttá válna, úgy épül be a szavaink közé, anélkül, hogy a használata bárhol is indokolt lenne. Mondhatnánk ugyan, hogy „ez *tulajdonképp* megtevesztő”, sőt Heidegger filozófiáját idézve azt is, hogy „ez a *tulajdonképeni* művészet”. Mindkét esetben indokoltan alkalmaznánk, mert a *valójában* s a *valóságos* helyett áll, annak a jelentését hordozza. De a vizsga közben használt szó önmagában áll, s ezért semmire sem utal. Legfeljebb a nagyvonalúságunkra, fejtegetéseink bölcséleti színvonalára.

Valaha az *izé* volt ilyen töltelék szó a műveltnak látszani akaró emberek beszédében. Ráadásul értelmetlen is volt. A *tulajdonképpen* ennél kétségtelenül jobb, mert legalább van valami értelme, még ha az adott mondatot többnyire nem is gazdagítja. Úgyhogy fejlődünk, egyszer talán még a beszédünk egésze is értelmes lesz.

Hasonló bajom van a dolgok, problémák *kezelésé*-vel. Régebben megszoktam, hogy az orvos *keze*li a betegeit, és nyilván azért, hogy meggyógyítsa őket. Nemrég azonban a televízióban hallottam beszélgetni néhány embert a romák hátrányos helyzetéről. A nyilatkozók tekintélyes szakemberek voltak, sok figyelmet érdemlő gondolatot fogalmaztak meg, de őket hallgatva fokozódó hiányérzetem támadt. Ez különösen akkor erősödött meg, amikor egyikük leszögezte: „a problémát *kezel*nünk kell, ha nem is tudjuk megoldani”. Megdöbbenett az érvelés. Ez olyan, mintha egy orvos kijelentené, a beteget nem fogom meggyógyítani, de azért *kezelem*. Vagyis a *kezelés* a tehetetlenség leplezésére szolgál, a televízióban nyilatkozó esetében a felelős cselekvésig eljutni nem akaró ember szószaporításának igazolására.

A problémák *kezelése* persze nem csupán nyelvi, stílári modorosság. Meglehetősen pontosan érzékelteti a probléma megoldására vállalkozni nem tudó, talán nem is akaró ember magatartását, aki emellett szívesen vállalkozik okos fejtegetésekre, hogy jellemezze az adott probléma sajátosságait. Ez még indokolt is lenne, ha segítené a problémakör feltárását, megértését, s a megoldáshoz vezető cselekvési terv kidolgozását. Enélkül azonban ez nem több, mint státuszszimbólum, a szakértői kórhöz tartozás jelképe.

Maróti Andor

E kétféltűnyi latin jövevényelemet, ha nem lenne, alighanem ki kellene találni!

Szófáját tekintve eredetileg latin előjárós szó, mely az utána ún. ablatívusban (határozóesetben) álló névszó(k)nak *-ból*, *-ből* jelentést ad. Nemzetközileg elterjedt önmagában is: ekkor azt jelenti, hogy 'fenéig (üritendő a pohár)'. *Ex* = 'ki'. Nyelvünkben főnévként is használatos, ebben a kifejezésben: *exet iszik*, azaz: poharát fenéig üríti. Számos más *ex*-es alakot is átvettünk, többnyire máig megőrizve a helyesírásban a latinos idegenséget; pl.: *ex capite* (ejtsd: eksz kapite) = 'fejből, könyv nélkül'; *ex cathedra* (e.: eksz katedra): 'a pápai székből' immár átértékelődött 'fölnyiesen (nyilatkozik)' jelentéssé; *ex libris*: szó szerint = 'könyvekből', értsd: 'X.Y. tulajdona'. Mint látjuk: megőrizve az eredeti írásmódot, különírjuk az *ex* szót az utána jövőtől.

Főleg kormányváltások táján éled föl az ilyesféle *ex*-ezgetés: *ex*miniszterelnök, *ex*miniszter, *ex*külgyminiszter, *expénzügyminiszter*. Ismét az eredeti *-ból*, *-ből* jelentésre kell gondolnunk, amikor e termékeny, az utána álló szóval egybeírt előtaggal találkozunk szóban vagy írásban: az illető eltávozott a tisztségéből, vagy épp elmozdították belőle. Szótáraink általában a trónról távozott, lemondott uralkodókkal példázzák: *exkirályról*, *excászárrol*, *exfejedelemtől* szólnak. Hozzáteszem: az egyházi nyelv is él e formulával, különösképp a teljes latinságú rangjelöléskor. Szerzetesrendekben naponta felolvassák azon halottak nevét, akikről aznap vagy másnap meg kell emlékezniük imában-misében. Nemegyszer találkozni pl. az *exprovincialis* megjelöléssel: ez arra utal, hogy a rendtartomány főnöke a halálakor már nem töltötte be a korábbi tisztségét. A nemrég megjelentetett „Catalogus religiosorum provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997”, vagyis a magyarországi piaristák történeti névtára a rendtagok életútjának vázolásakor többször él az *ex*ass(istens) gen(eralis) megnevezéssel: a rövid vagy a teljes forma egyaránt arra utal, hogy az illető piarista Rómában is megfordult a generális (= az egyetemes rendfőnök) asszisztenseként.

EX

Visszatérve az egybeírandó *ex*- előtaghoz: *ex*igazgató, *ex*főnök, sőt – tréfálkozó stílusban – *ex*férj, *ex*feleség is járja. Igen, egybe kell írni. Nem helyes tehát, ha egy költőről értekezve szerelmi lírájában megjelenik az *ex kedves*. Természetesen a baj csupán a helyesírással van. Nyugodtan írjuk egybe: *exkedves*.

Bonyolítja a dolgot az, ha nem egyetlen szóból áll a már nem gyakorolt hivatás megjelölése. A Matura Klaszszikusok 26. köteteként kiadott Berzsenyi-versek egyik jegyzetében találkoztam ezzel: „Accademia dell Arcadia: olasz irodalmi és tudományos akadémia, amelyet a Rómában letelepedett Krisztina *ex svéd királynő* otthonát látogató írók, kritikusok hoztak létre 1690-ben” (122. o.). Egybe nem írhatom: *exsvéd királynő*; ebben az esetben még népetől-nyelvétől is megfosztanánk, jogtalanul. Nem szabályos a kötőjel: *ex-svéd királynő*, de még a két szónak (kötés utáni) egybeírása sem: *ex-svédkirálynő*. Az idézetben található teljes különírás is rossz. Itt már csak a szórendcsere hozhat megoldást: *a svéd exkirálynő, a svédek/Svédország exkirálynője*.

Néha még az ún. mozgószabály is fölmerülhet – kiváltképp, ha jelentésmegkülönböztetés áll fenn. Mit kezdhetnénk pl. az egybeírt *exnyelvőr* szóval, jöllehet csupán három szótag, de máris három elemből tevődött össze. Ilyenkor már a kötőjelhez kell folyamodnunk. A latin nyelv holt (tehát már nem élő) s csak mesterséges közegben megszólaltatott-beszélt nyelv: *exnyelv* – írhatnánk. Garai István, idős költőnk dicséretesen szólal meg költeményeiben ezen a nyelven, óva-védve azt. Ő tehát: *exnyelv-őr*. Én pedig, ha jelen írásom után örökre búcsút mondanék a nyelvművelésnek, máris kiérdemelném az *ex-nyelvőr* minősítést.

Okkal-móddal élhetünk – s élünk is! – e latin szócskával, gondosan ügyelve azonban a helyesírására. Az új évezredbe, a 21. századba átlépve is útítársunk marad. Talán sose fogja elérni az *exex/ex-„ex”* sors...

Holczer József

Kik azok a moldávok?

Mielőtt a kérdésre válaszolnánk, előbb nézzünk szét a térképben. Az *-(i)a* végződés gyakori az országnevekben, s ha elvonjuk, megkapjuk az ott élő nép nevét (pl. *Portugália* – *portugál*). A kérdés azonban az, hogy pl. Kolumbiában a *kolumbok*, Algériában az *algérok*, Szomáliában a *szomálok*, Zambiában a *zambok* élnek-e. Az nyilvánvaló, hogy Argentina polgárait *argentinnak* nevezzük, de hívhatjuk-e Angola lakóit *angolnak*, Burmáét *burmnak*, Costa Ricáét *kosztariknak*? Afganisztánban ugyan az *afgánok* élnek, de Pakisztánt a *pakok* népesítik-e be?

A példákból világos, hogy az elvonás nem mindig adja meg a népnévet. A *Moldávia* országnév orosz eredetű, de ez sem lehet igazolás a *moldáv* alak szabályosságára. Ráadásul Moldáviában (azaz Moldvának a Prut folyótól keletre eső részén) valójában románok élnek. Moldávia szovjet bekebelezése előtt ezt a területet Besszarábiának nevezték, s akkor is románok éltek ott, nem pedig *besszarábok*. A moldvai románokat általában *moldovánoknak* nevezték, s csak újabb telivér ruszcizmussal alkalmazták rájuk a *moldáv* szót (ott egyébként sértésnek is számít).

Szükséges-e nyelvünket effélékkel gyarapítani? Ha igen, akkor a közeli Bukovina lakóiból *bukovinok*, Galícia lakóiból *galicok* lesznek. Reméljük, hogy nem lesz ragados a példa, s nem alakulhatnak ki pl. ilyen népnévek: *kín* (Kína), *kub* (Kuba), *tunéz* (Tunézia), *ital* (Itália), *andorr* (Andorra). Ezeket hagyjuk meg a humoristáknak!

Moldáviában tehát *moldovánok* (vagy *moldvai románok*) élnek.

Mizser Lajos

A „szubjektív helyesírás”-ról

Minya Károly írja az Édes Anyanyelvünk 1998. októberi számában, hogy az egri anyanyelv-oktatási napokon hallotta először a *szubjektív helyesírás* kifejezést. Magam is részt vettem a szekcióbeli vitán, amely Hajdú Mihály elnökletével zajlott le. A szubjektív helyesírás mint terminus technicus egyszerűen megdöbbentett, mivel nem tudtam elfogadni O. Bozsik Gabriella példait, sőt az anyanyelv-oktatási napok rendezvényénként való kétféle helyesírását sem. Míg ugyanis a címdalra csupa nagybetűs szedés olvasható (valószínűleg a kiemelés céljával), addig a részletes programot ismertető 2–11. oldalon a rendezvény név imígyen olvasható: Anyanyelv-oktatási napok. Semmi sem indokolja az első szó nagy kezdőbetűjét, mivel a jelenlegi helyesírási szabályzat szerint ezt a rendezvényt csupa kisbetűvel kellene írunk. Ám a „szubjektív helyesírás” megengedi ezt az írásmódot is.

En természetesen a szubjektivitással ez esetben sem értek egyet, mert zavaró a helyesírás oktatásában. A logikát követve nagybetűvel kezdeném a *napok* szót is, ugyanis az említett rendezvény jelentős, országos esemény. A „szubjektív helyesírás” példait nem fogadva el, az anyanyelv-oktatási napokon a fent említett szekcióban tréfásan jegyezzem meg: ha az intézmények nevét is a „szubjektív helyesírás” szerint írjuk, lesznek iskolák, amelyeket a diákok csupa kisbetűvel írnak.

A rendezvények nevét illetően is van javaslatom. Nem biztos, hogy a jelenlegi szigorú szabályzat megfelelő. En az évenként ismétlődő iskolai rendezvényeket is teljes jogú tulajdonnévnek tekinteném, s megkülönböztetésül a Petőfi Sándor Általános (és/vagy Közép-) Iskola rendezvényét így írnám: *Petőfi Napok*, míg a Petőfiről elnevezett rendezvényt kötéjjel: *Petőfi-napok*. Így elkülönülne a tulajdonnév és a tulajdonnévhez kapcsolt – mintegy értelmező szerepű – köznévi.* Az érvényben levő szabályzat 146. és 191. szabálypontja bizony elég sok bizonytalanságot okoz.

Dóra Zoltán

* A jelenlegi szabályzat szerint ugyanis mind a kettőt így kell írni: *Petőfi-napok*. (A szerk.)

Az egyik szó kiváltja a másikat?

Csodálatos az élő nyelv működése. A szükségletnek megfelelően állandóan gazdagodik: akár úgy, hogy új szót, kifejezést hoz létre; akár olyképpen, hogy egy-egy meglévő nyelvi elem jelentéskörét bővíti. Ugyanakkor – rendkívül takarékos lévén – szűkül is: a feleslegessé vált jelenséget vagy kiiktatja (esetleg egyelőre archaikus, régies szerepet szánva neki), vagy új funkciót jelöl ki számára.

Az utóbbi években a (valami) *kivált* (valamit) igének egy újabb jelentésére lettem figyelmes, mindenekelőtt a sajtónyelvben, illetve a hivatalos stílusban. Példáimból kettőt idézek. „Nem látja világosan, miként *válthatná ki* az új típusú vizsga az egyetemi felvételt.” *Válthatná ki*, vagyis: helyettesíthetné, cserélhetné fel. Aztán: „... ha ... mégis bekövetkezne ... a kórházi rendszer karcúsodása, hogyan fogja ezt »*kiváltani*« a járóbeteg-szakellátás és az alapellátás fejlesztése.” Más szóval: hogyan fogja ezt *helyettesíteni, pótolni*.

Lehet, hogy ebben a jelentésfejlődésben érvényesült valamely idegen hatás, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a történeti-etimológiai szótár tanúsága szerint a *vált* igének már a XV. században volt ilyen jelentése: 'valami, valaki helyébe csereértéket biztosít'. Aztán a XVIII. század elejétől adatolható az ige használatában a 'valakinek, valaminek a helyébe lép, a feladatát átveszi' értelem. Megjegyzem még, hogy az Új magyar tájszótár szintén hozza a Nagykunságból a *kivált* igének egy idevágó előfordulását: a ház tartozékát alkotó *kiváltó gerenda* olyan erős gerenda, amely a tornác pillérei felett – a tartóoszlopokat mintegy *kiváltva*, azaz *helyettesítve, pótolva* – megkönnyíti a tető tartását.

Egyébként a hétköznapi értelmező szótár IV. kötete még megcsillagozza, tehát helyteleníti a *kivált* igének egy másik, 'előidéz, kelt, okoz' értelmű előfordulását. A Nyelvművelő kézikönyv meg is mondja, hogy ez idegen hatást tükröz, és a „visszhangot, vitát, fejfájást *vált ki*” helyett inkább a „visszhangot *kelt*, vitát *idéz elő*, fejfájást *okoz*” kifejezéseket ajánlja. Azt hiszem azon-

ban, hogy ma már az előbbieket is elfogadhatjuk, ahogy az 1972-es Értelmező kéziszótár sem helyteleníti, csupán a sajtóra jellemzőnek tartja a „lelkesezést *vált ki*” típust. Idézhetjük továbbá Ady Új tavaszi sereg-szemle című versének 7. szakaszát is:

Szétcsörtetett a Lázak csapata
Betűt, vonalt, színt és hitet *kiváltott*,
Hályogot tépett a magyar szemem
S mink nézhetjük most vele a világot.

Kovalovszky Miklós, Ady nyelvének talán a legjobb ismerője ezt írja róla a verset elemző kis kötetében: „A második sort záró *kiváltott* igealak már Ady korában is elterjedt németesség (*auslösen*), amelyre még Ady ceruzája is rácsúszik, valószínűleg a negyedik sor végén rímelő *világot* szó vonzására” (MNYTK 111. sz. 51.). En túl szigorúnak tartom ezt az ítéletet, szerintem nagyon is odavaló a versbe a *kiváltott* igealak, ti. többértelműségével, mondhatnánk titokzatosságával és szokatlanságával külön hatást is gyakorol a befogadóra.

Visszatérve a *kivált* igének 'helyettesít, felcserél, pótol' értelemben való használatára, én ezt inkább nyereségnek tartom. Egyébként – legalábbis egyelőre – a hivatalos nyelv peremén helyezkedik el, amit az is jelez, hogy az egyik példamondat írója idézőjelben szerepeltette (bár ez utóbbi utalhat némi csipkelődésre is). Az idő majd megmutatja, hogy a 'helyettesít, felcserél, pótol' értelmű „valami *kivált* valamit” érdemes-e a fennmaradásra.*

Szathmári István

* Bár a jeles szerző nem tartotta szükségesnek megemlíteni, talán érdemes megjegyezni, hogy a cikkben szóvá tett jelenségre legalább tizenöt éve vannak adatok (l. pl. Felde Györgyi: Elnyűtt szavaink; in: Nyelvi divatok. Gondolat, Bp. 1985. 47–48). A szóhasználat mai nyelvhelyességi megítélésére vö. még: Nyelvművelő kéziszótár. Auktor, Bp. 1996. 314–315. (A szerk.)

Nem magyar anyanyelvűek „Szép magyar beszéd” versenye

1998. december 3-án immár negyedik alkalommal került sor a hazánkban tanuló külföldiek szép kiejtési versenyére az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az évenként megrendezendő Egyetemi Anyanyelvi Napok keretében zajló verseny évről évre mind több külföldi diákot mozgat meg: ez alkalommal 17 versenyző mérte össze tudását. Az angol, dán, finn, ír, komi, lengyel, orosz, osztrák, svéd, török stb. indulók kiegyenlített mezőnyéből nehéz volt kiválasztani a legjobbakat. A zsűri színvonalas produkciók sokaságát hallgathatta meg, pedig jó néhány versenyző csak néhány hónapja tanul magyarul.

A zsűri elnöke **Szili Katalin** docens, titkára **Markó Alexandra** tanársegéd, tagjai **Berki Judit** tanársegéd, **Földi Éva** adjunktus, **Kárpáti Tünde** megbízott előadó és **Mártonfi Attila** gyakorló (Kazinczy-érmes) voltak.

A kétfordulós versenyben a kötelező szöveg felolvasása után következett a szabadon választott művek bemutatása. A kötelező szöveg Illyés Gyulának A kocsisok meg a grófok című írása volt. Ennek tanulmányozására 20 perc állt az indulók rendelkezésére, s mivel a szöveg sok nehéz kifejezést (pl. *komisz, kocsisbéres, nyaka közé szó*) is tartalmazott, az értelmezésben segítettek a szervezők. A négy szereplős párbeszédes szöveg alkalmas volt annak megállapítására, hogy a felolvasók elsajátították-e és adekvát módon alkalmazzák-e a magyar nyelv jellegzetes szupraszegmentális struktúráit. Mivel különböző anyanyelvű versenyzők produkcióit kellett értékelni, a zsűri az artikuláció tisztasága mellett elsősorban az értelmezés pontosságát, valamint ennek tolmácsolását pontozta.

A szabadon választott szövegek nagyon változatosak voltak: a versenyzők a magyar irodalom alapos ismeretéről tettek tanúbizonyságot. Hallgattunk Karinthy- és Örkény-novellákat, népmonda-feldolgozást, regényrészletet Mórától, Móricztól, Márai-, Kosztolányi-esszét, még József Attila és Petőfi versei közül is elhangzott néhány – egytől egyig kitűnő előadásban.

Az első helyen a svéd **Mona Stein Ivar** végzett, második a dán **Michael A. Mønliden**, a harmadik helyezett pedig **Alexandra Frania** osztrák versenyző lett. A helyezettek pénz- és könyvjutalomban részesültek.

M. A.

Olvasókör a könyvtárban

A *Süss föl nap!* kört **Török András** szervezte a XVIII. kerületi általános iskolásoknak az olvasás megszerettetésére. 1997. november 22-én 60 alsó tagozatos kisdíák írta alá az alapító iratot.

A klubnapokon **Török András** szokott felolvasni egy előre kiszemelt mesét a *Süss föl nap!* című, a háború közepén megjelent ifjúsági népköltészeti kötetből. Majd párbeszéd alakul ki a mese értelmezéséről (a 19. században lejegyzett szöveg ma már ismeretlen szavainak magyarosításához a Szabó Ervin Könyvtár ügyeletes szótárakkal sietett segítségünkre), érvényre jut a mese erkölcsi tanítása, esztétikai értékeinek tudatosítása a képzeletfejlesztés szándékával is. Jut idő a gyerekek magukkal hozott írásos – sokszor versben írt – előre meg nem határozott témájú szövegének bemutatására és értékelésére is.

A karácsony előtti ülés arról győzött meg bennünket, hogy kialakult az a törzsgárda, amely meglepő tudatosságról tett tanúbizonyságot. Nemcsak az önkifejezés igénye növekedett meg a gyerekekben, hanem mozgósult bennük az állásfoglalásra indító egészséges hajlam is.

A kör alakulásának előzményére utal **Török András** Történelem és igaz szó című interjúkötete, benne a másfél évvel ezelőtti Szíj Rezsővel és velem feljegyzett beszélgetés a gyerekek olvasásának serkentéséről és ebben a fent említett gyűjtemény szerepéről. Közös örömtünk annak, hogy utolsó ülésünkön bemutathattam a Cicero Kiadó által megjelentetett *Süss föl nap!* első kötetét, a könyvtárak ajánlva az első példányt, kivívva a vezető meghívását a folytatódó program lebonyolítására.

Szende Aladár

Bő választékot tankönyvekből is!

Ez az egyik fontos tanulsága a január végén Árkoson tartott anyanyelvi értekezletnek. Az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének (AESZ) tanácskozását nagy érdeklődés előzte meg. A fő téma ezúttal a tankönyvek – matematika, magyar nyelv és irodalom – terminológiai és stiláris kérdései voltak.

A megnyitó előadást **Péntek János** kolozsvári egyetemi tanár, az AESZ elnöke tartotta. A neves szakember elmondta: fontos, hogy a tanuló alapos, megbízható anyanyelvi és anyanyelvű műveltséget szerezzen a tankönyvekből, épp ezért a tankönyv minősége megkülönböztetett figyelmet érdemel. Születtek eredmények az elmúlt években – mondta Péntek professzor –, viszont a tantervek még mindig merevek, a tankönyvek nagy része elavult, ki kell már cserélni őket. Itt kap fontos szerepet – folytatta az AESZ elnöke – a tanterv szakmai előkészítése. Öröndetes, hogy be-

vezetik az erdélyi magyarság történetének és hagyományainak oktatását, erről önálló tankönyv fog készülni. Ki kell használni a létező jó miniszeri rendeleteket, melyek lehetőséget adnak magyarországi tankönyvek használatára, illetve anyaországi és erdélyi szerzők közösen is dolgozhatnak. Mindez a tankönyv terminológiája szempontjából fontos, hisz Romániában a rossz fordítások miatt egy-egy tankönyvnek nagyon gyenge a nyelvezete. Nincs megfelelő szaknyelvi ellenőrzés.

A bevezető és vitaindító előadás után szekciósulásokkal (matematika, magyar nyelv és irodalom) folytatódott az értekezlet. A matematika-tankönyvekről **Kósa András** gödöllői egyetemi tanár beszélt, a magyar nyelv és irodalom tankönyveinek kiadásáról **Takács Edit**, a budapesti tankönyvkiadó szerkesztője mondta el gondolatait. Képviseltette magát a bukaresti Országos Tankönyvkiadó (**Kovács László**) és a kolozsvári Erdélyi Tankönyvtanács is (**Székely György**).

Péntek János javaslata szerint a nyelvi és szakmai szempontból gyenge tankönyveket „a nyelvrontás díjával” kell majd jutalmazni, mert sajnos most is forgalomban vannak rossz szul megírt (fordított) könyvek...

Komoróczy György

Egy „jubileumi” nyelvművelő könyvről

Nyelvművelő (igazabban szólva: a nyelv használóit művelő) munkálkodásunknak fontos műfaja az újságciikk és a rádiós jegyzet. Az igényes, testesebb tudományos monográfiák, de még a népszerűbbnek szánt kézikönyvek is, kevesekhez jutnak el; s ha ott vannak is a könyvespolcukon, ritkán kerülnek a kezükbe mindennapi tevékenységük közben. Az újságban olvasható meg a rádióban hallható szövegek viszont, amellet, hogy időszéri és konkrét kérdéseket vetnek fel és próbálnak megválaszolni, újabb és újabb figyelmetztetést jelentenek egyben a nyelv használói (azaz mindenki) számára, hogy a beszédnek-írásnak csupán egyik célja a gondolataink kifejezése, fontosabb és igazabb feladata a megértésük.

Előnyük hát, hogy az újságolvasónak szemébe tűnnek, illetőleg a hallgatónak megütik a fülét. Hátrányuk ugyanez: hogy egyszeri és hamar elmúló ingerek csupán. Ezért hasznos a kötetbe foglalásuk, mert megőrzi pillanatnyiságukat, könnyedségüket, rövidegüket; de rögzítve, visszakereshetően kínálja őket az átlagos érdeklődőnek is. S az a tapasztalat: bármennyire napi aktualitásként születnek, ritkán válnak túl hamar időszériűtlenné.

Tanulságos próbája és bizonyítéka ennek **Jakab István**nak, a pozsonyi egyetem nyugalmazott docensének most, hetvenedik születésnapja alkalmából megje-

ESEMÉNYEK, KIADVÁNYOK

lent (tehát ezért „jubileumi”) vaskos könyve, a *Nyelvünkrol – önmagunkért* (Kalligram Kiadó, Pozsony, 1998; 308 lap). Előszavában ezt írja: „A következő három kötetem s egy közös kiadványunk írásából válogattam e kötet anyagát: *Nyelvünkrol – nyelvünkért* (Madách, 1980); *Nyelvünk és mi* (Madách, 1983); *Nyelvi vétségek és kétségek* (Madách, 1987); *Hogy is mondjuk?* (Madách, 1976; többszerzős kötet)” (8. lap).

A beválasztott – s itt-ott csekély mértékben módosított – kis írások 1955 és 1987 között keletkeztek, tehát több mint három évtizednek nyomtatott sajtóban, majd rádióadásban közzétett termékei. (Mint jelzi: az 1995-ben ugyanennél a kiadónál megjelent, *Értsünk szót egymással* című gyűjteményéből már nem merített.)

A kötet első harmadának anyagát ez a cikluscím fogja össze – s egyben jellemzi is –: *Szlovák sajátosságok magyar nyelvben*. Magyaráznom sem kell: az aránytalan kétnyelvűség már a mindennapok nyelvhasználatában is csábítja, az előlotti szinten meg sokszor kényszeríti a nemzetiségi beszélőt a többségi nyelv terminológiájának és nomenklatúrájának „nyersfordítására”.

A második, a *Szójelentés és szóhasználat* közös cím alá sorolt harmadnak anyagában vegyül egymással a nyelvjárási, táji gyökerek sajtónyelvig emelkedésének és az azonos tövű, de más jelentésű meg a rokon hangzású szavak felcserélésének sok tünete; szinte mindegyikük annak folyamánként, hogy az anyanyelv használati köre korlátozott, s ezért a beszélők nyelvérzéke bizonytalan.

A harmadik harmadban, melyben az írásokat az *Alaktani kérdések*, majd a *Mondatszerkesztési tanácsok* gyűjtőcím alá sorolta be a szerző, áttételekkel, az előzőknek folyománya és kombinációja tükröződik; sokszor egyéni és egyszeri jelenségként, de érezhetően a kétnyelvűség (némi túlzással így mondhatnánk: két félnyelvűség) zavaró hatására.

Cikkecskéik gyűjteménye? Származásában persze az. De így, együtt, kerek egészében, kerek és hasznos kézikönyv. S nem csupán hasznos, hanem használható is, a végére illesztett szó- és tárgymutató segítségével. Aki gyorsan utána kíván nézni ennek-annak, könnyen megteheti. – De olvasmányának is élvezetes, egyszerű, világos okfejtéseivel, a csúfolódástól, dongolástól messze távol maradó enyhe csipkelődéseivel. Szerzője nem ok nélkül viseli a Lőrincze-díjat.

Mi jó néhányan vagyunk itthon, idősebbek, fiatalabbak, s megoszthatjuk a feladatokat rádióban, televízióban, ismeretterjesztésben, sajtóban, mozgalmoservezésben; ő kevés segítséggel tartja a frontot: nyelvművelő, ismeretterjesztő, pedagógusnevelő munkálkodásán túl úgy is, mint egykor a CSEMADOK keretében alakult nyelvművelő szakbizottságnak, majd az abból kinőtt nyelvművelő társaságnak először főtíkára, később elnöke,

sajtómunkások nyelvi tanácsadója, anyanyelvi versenyek örökös elnöke.

A jubiláns, az ünnepelt, kapni szokta az ajándékot. Jakab István adta, kiadója jóvoltából, ezt a könyvet; elsősorban a nemzetiségi helyzetben élő szlovákiai magyaroknak, de rajtuk kívül mindannyiunknak, akik szeretjük, féljük, művelni és őrizni kívánjuk anyanyelvünket.

Deme László

Lőrincze Lajos életművének bibliográfiája

Lőrincze Lajos halálának ötödik évfordulójára a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár értékes kötetet adott ki.

Az emlékezést – még Lőrincze Lajos személyes kérésére – az ismert irodalmár, az egykor szintén Eötvös-kollégista – Margócsy József írta meg *Egy emberközpontú nyelvművelő* címmel.

A bibliográfiai gyűjtés elvileg Lőrincze Lajos teljes munkásságára terjedt volna ki. A kiindulási alap a tanár úrtól szerzett „néhány köteg újságkivonat” volt. Majd megkezdődött a módszeres gyűjtőmunka. De mivel Lőrincze Lajos több évtizedes munkássága és a róla szóló irodalom is hatalmas mennyiségű, a teljességre törekvő életmű-bibliográfia megvalósítását a szerző lehetetlennek tartotta. Így az anyaggyűjtés a nyelvtudomány és a kapcsolódó tudományterületek folyóirataira, tanulmányköteteire terjedt ki elsősorban. Ilyen módon saját írásából 706 tételt tartalmaz a bibliográfia. Ehhez kapcsolódik még 687 róla szóló publikáció. Összeségében tehát 1393 tételes a bibliográfia.

(Lőrincze Lajos: Emlékezés és bibliográfia. Összeállította: Balogh Ferencné. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1998.)

Kolozs Barnabásné

Nyelvtani műszótár

Bachát Lászlónak, a nyíregyházi tanárképző főiskola nyugalmazott tanszékvezető tanárának nemrég megjelent *Magyar nyelvtani műszótára* elengedhetetlen segédeszköze az általános és a középiskolai nyelvtanoktatásnak. A szerző – ahogy az előszóban ki is fejté – szándékosan „darabolta fel” a fogalmakat, azaz a minél jobb felhasználhatóság érdekében részletez minél több nyelvi jelenséget külön címszóban. Így például a „mássalhangzók felosztása a képzés helye szerint” szócikkből megtudhatjuk, hogy a hangok lehetnek ajakhangok, ajak-fog hangok, foghangok, ínyhangok és gégehangok, de külön-külön is olvashatunk róluk a szótárban. Mint a fenti példából is kitűnik, Bachát László – nagyon helyesen – nem ragaszkodott ahhoz, hogy egy szóban adja meg a bemutatandó fogalmat, hanem bő-

vebb szó szerkezetek is szerepelnek címszóként. Ilyenek még: „módosítószói szerepben álló határozók és mondatok”, „nyelvjuttatás az abszolutizmus idején és a századforduló korában”, „az összetett mondatok szerkezetének ábrázolási módjai”, „szórendi kötöttség és szórendi szabadság” stb. Így akár tankönyvként is szolgál, bárki – még tanár is – olvashatja folyamatosan is, mindenképpen tanulságos, újdonsággal is szolgál, s a már meglévő ismereteket is megerősíti. A fenti címszó szerkezet-felsorolásból is észrevehető, hogy a szerző a nyelvtudomány minden ágának kifejezéseit számba veszi: a leíró nyelvtanait (a hangtántól a szöveg-tanig), a helyesírásait, a beszédtechnikáit, a nyelvművelés-történeteit és a nyelvhelyességét.

Ugyancsak a folyamatos olvasásnak köszönhetően szembesülhetünk egy-egy jelenség egész bokrával. Tehát például ha nemcsak a „határozott alany” fogalmának meghatározását olvassuk el, hanem továbbmegyünk, akkor ez egész fogalomkörre támaszt a következő címszavakkal: „határozott fogalmi tartalmú határozószók”, „határozott névelő a tulajdonnevek előtt”, „határozott névelő használata”, „határozott számnevek csoportosítása”, „határozott tárgy”. Szemléltetésül íme egy szócikk ezek közül. „A határozott névelő használata: 1. Azonos fogalmi körbe tartozó egyedek közül egyet vagy többet kiemelhet. A gyerek kutyát vezetett pórázon, a kutya rángatta a kötelét. 2. Egész típust, osztályt is megjelölhet: Az ember halandó. 3. Főnévként használt más szófajú szók elé: A száz magas szám. Felharsant az éljen. 4. Ha főnév elé mutató névmás kerül: Azt a könyvet kérem. 5. Ha főnév kijelölő jelzőt kap: A kisebbik fiú jöjjön velem!”

Feltétlenül ki kell emelni a könyvnek még egy erényét: a kristálytiszt, pontos, logikus és mindenki számára érthető megfogalmazásmódot, stílust. A megyében és az országban több száz Bachát-tanítvány a sorok mögött hallhatja a tanár úr előadásait, melyeknek mondataiba sohasem furakodott be egyetlen fölösleges szó sem, de nem is hiányzott onnan. Az előszóban joggal említi meg: „Több nyelvtanunk azért fogalmaz gyakran bonyolultan, nehezen érthetően, hogy ne azt írja, amit nyelvtaníró elődei.” Bachát László már a címbéli „műszótár” kifejezésével is, s a mű végén forrásként felhasználott könyvek felsorolásával is jelzi, hogy a nyelvtani fogalmak vajmi keveset változtak az idők során, s ő ezekből merít, ezekhez ragaszkodik.

Summa summarum: a legmelegebben ajánlom ezt a könyvet az általános és a középiskolák minden diákjának és magyartanárának. Nekik szánta ezt a Tóth Könyvkereskedés és Kiadó is, mivel azon ritka könyvek közé sorolható, amelyeket ez a réteg is meg tud fizetni.

Minya Károly

Pályázati felhívás anyanyelvi kultúránk őrzésére és korszerűsítésére

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma az Anyanyelvpolók Szövetségével való együttműködésben pályázatot hirdet országos szintű anyanyelv-művelő mozgalom támogatására.

A pályázat célja: anyanyelvi kultúránk hatékonyabb védelme és megújítása nemzeti önazonosságunk megőrzése érdekében, ami európai integrálódásunk jelenlegi időszakában a nemzeti tudat megerősítésének és nemzeti létünk megszilárdításának nélkülözhetetlen előfeltétele.

A pályázat tárgya: a felhívásra olyan pályaművek beküldését várjuk, amelyek a pályázók közvetlen (települési, regionális) környezetének nyelvhasználatából a negatív nyelvi jelenségek (indokolatlan idegen szavak, idegenszerűségek, elszürkült kifejezések, hibás szóhasználatok, torz mondatstruktúrák, vitás nyelvi fordulatok stb.) feltárására, összegyűjtésére, leírására vállalkoznak, és egyidejűleg kezdeményezik azoknak a magyar nyelv törvényeihez, hagyományaihoz és szokásaihoz igazodó nyelvi változatokkal vagy új nyelvi formákkal való helyettesítését, ill. felváltását.

Az elemzések és a nyelvhelyességi javaslatok, nyelvújítási kezdeményezések elkészítéséhez elsősorban – de nem kizáró jelleggel – az alábbi tárgyköröket ajánljuk feldolgozásra:

- a tömegtájékoztató eszközök (rádió, televízió, írott sajtó) nyelve,
- az idegen szavak által leginkább veszélyeztetett területek; az idegen szavak fölösleges, helytelen, félreértésre is lehetőséget adó használatából eredő nyelvi jelenségek (pl. sznobizmusból származó idegenszó-használat),
- a hivatali ügyintézés és levelezés nyelve,
- az új technikai eszközökkel kapcsolatos hétköznapi nyelvhasználat (pl. az internet nyelve, a számítógépes nyelv),
- a kereskedelem, az üzleti élet nyelve,
- családi, ifjúsági, gyermeknyelvhasználat,
- a magatartásformákkal összefüggő vitás nyelvi fordulatok (pl. köszönet- és megszólításformák, társalgási közhelyek),
- társalgási szleng (felnőttek bizalmas nyelvhasználat),
- hobbinyelvek (pl. a horgászat nyelve),
- a szórakoztatóipar nyelve.

A nyelvi kultúra őrzése, színvonalának emelése és korszerűsítése szempontjából legjobbnak értékelt pályázatok **20.000 forint-tól 500.000 forintig** terjedő díjazásban részesülnek, és a nyelvközösség számára legértékesebb pályaműveket a minisztérium külön kiadványban jelenteti meg.

A pályázaton közművelődési társadalmi szervezetek, szövetségek, társaságok, alapítványok és magánszemélyek, valamint ugyanilyen tevékenységi körrel rendelkező határon túli magyar szervezetek és magánszemélyek vehetnek részt.

A pályázatot adatlap kíséretében kell benyújtani, amely az Oktatási Minisztérium Ügyfélszolgálati Irodájában (1054 Budapest, Szalay u. 10–14.) díjtalanul szerezhető be. Postai úton nyomtatványt csak felbélyegzett, megcímezett válaszboríték megküldése esetén lehet igényelni.

A pályázatot egy példányban, a kitöltött adattal együtt és a borítékon a „Nyelv-művelő pályázat 1999.” felirat feltüntetésével **1999. augusztus 1-jéig** kell a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztályának (Budapest 502., Pf. 4., 1363) postán megküldeni. (A postabélyegző legkésőbbi időpontja augusztus 1. 24 óra lehet.)

A pályázatokat a beküldési határidőt követő 60 napon belül a minisztérium által felkért szakértői bizottság értékeli. A kiírásnak nem megfelelő, a szükséges dokumentumokat nem tartalmazó, a hiányosan kitöltött adatlap kíséretében, valamint a határidő után benyújtott pályázatokat a szakértői bizottság nem bírálja el. Hiánypótlásra a pályázat beküldési határideje után nincs lehetőség. A szakértői döntés felülbírálatának nem tudunk helyt adni. A pályázatok anyagát nem küldjük vissza.

Az eredményhirdetés a Kulturális Közlönyben, az interneten, a minisztérium honlapján jelenik meg, és arról a pályázókat legkésőbb 1999. október 15-ig válaszlevélben értesítjük.

A pályadíjban részesülő szervezettel és magánszeméllyel a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szerződést köt. A pályázat lebonyolítása a programfinanszírozás körébe vont előirányzatok felhasználásának rendjét is szabályozó 217/1998. (XII. 30.) számú kormányrendelet alapján történik.

Dr. Hámosi József s. k.
miniszter

Küzdelem a magyar nyelvért a három régióban

A Szent László Akadémia Kárpát-medencei Régió Tanszéke az 1998/99-i tanév második felére – a februártól május végéig terjedő időszakra – előadás-sorozatot készített elő a jelen kis tájékoztató címeiben jelzett tárgykörben. (A három régió egyébként – ezt talán nem árt ideírnom – az anyaországi, a nyugati és a Kárpát-medencei régió.)

Bár legszívesebben az egész tematikát felsorolnám, mivel akkor látszana csak igazán, hogy létrehozói milyen nagy körültekintéssel állították össze, számolok azzal, hogy ez a híradás csupán április elején jelenik meg lapunkban, s ezért a szemeszternek csak azokat az előadásait jelzem, amelyeket olvasóink, ha kedvük tartja, meg is hallgathatnak. Ez a magyarázata annak, hogy a felsorolás a 7. előadás említésével kezdődik.

7. A nyugat-európai magyarság nyelvi állapota (Kovács Andor közgazdász – Basel); IV. 13.

8. Kárpátalja (Csernicskó István nyelvész, a beregszászi Tanárképző Főiskola tanára); IV. 20.

9. Délvidék (Ágoston Mihály nyelvész, az Újvidéki Egyetem ny. tanára); IV. 20.

10. Kárpát-medencei magyar zenés irodalmi est. Vendégeink: Korhecz Imola versmondó (Szabadka) és Jegercsik Csaba énekes

(Csóka) – a színházteremben (a Magyar Zeneművészek és Táncművészek Világszövetségével közösen); V. 4.

11. Nyelvi folyamatok az észak-amerikai magyarság körében (Kontra Miklós nyelvész, szociolingvista, az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője); V. 11.

12. Ausztria (Szépfalusi István, a Bécsi Tudományegyetem lektora); V. 18.

13. A hazai nyelvvédelem feladatai – kerekasztal. Vendégeink: Balázs Géza egyetemi docens, az ELTE BTK dékánhelyettese, Grétsy László főiskolai tanár, az Anyanyelvpolók Szövetségének ügyvezető elnöke, Kurucz Gyula író, a Magyarok Világszövetsége anyaországi régiójának elnöke és Pozsgay Imre egyetemi tanár, a Szent László Akadémia rektora. Házigazda: Kolczonay Katalin, a Duna Televízió szerkesztője, az MVSZ Anyanyelvi Klubjának vezetője; V. 25.

Az előadások színhelye a Magyarok Házának zeneterme (Budapest, V. Semmelweis u. 1–3., I. emelet, jobbra), időpontja: mindig a megjelölt keddi napon, 18 órai kezdettel. A program szervezői szeretettel várnak minden érdeklődőt.

G. L.

HÍREK

A mezőtúri Rákóczi Úti Általános Iskola magyar nyelv- és irodalom-tanárjai december 12-én immár másodszor rendezték meg *Szó-Játék* című anyanyelvi vetélkedőjüket a környező települések 10–14 éves diákjai számára. A versenyen – az elődöntőket is beszámítva – több mint 500 tanuló vett részt. Csak így tovább!

*

Életének 69. évében elhunyt **Zsilka János** egyetemi tanár, a hazai általános nyelvészet kimagasló egyénisége. Temetése február 9-én volt a rákoskeresztúri Új Köztemetőben. Nyelvészgenerációk tanára volt. Ritka médiaszereplései közül az utolsóban, 1994-ben a nyelvhelyesség általános elméleti keretbe illesztésére ösztönzött. Még kézbe vehette a most megjelent Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások sorozat róla szóló füzetét. Emlékét kegyelettel megőrizzük!

*

Az *Egyetemi Anyanyelvi Napok* immár hagyományos rendezvényén, az ELTE-n február 9-én és 10-én öt versenyszámban mérkőzhetnek meg a hallgatók. A legnagyobb érdeklődés a helyesírási, a szép magyar beszéd és a versmondó versenyt kísérite.

*

Népmeseközlés címmel magyar népmeseismereti előadássorozat indult a Gödöllői Művelődési Központban – és tart május 17-ig.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság rendezésében 1999 februárjában és márciusában elhangzott, olvasóink érdeklődési köréhez közel álló előadások: **Bíró Ágnes:** Mit „tud” és mit nem az átdolgozott Magyar utónévkönyv? (február 23.); **Wacha Imre:** A retorika, valamint segéd- és társtudományainak kapcsolata, a retorika kompetenciája (március 16.); **Kemény Gábor:** A nyelvi kép: „rendellenesség” vagy „szabályszerűség”? (március 23.). Egy-két téma, előzetesen, az április-májusi programból: **É. Kiss Katalin:** Az általános nyelvészet és a magyar nyelvészet viszonyáról – az Új magyar nyelvtan kapcsán (április 27.); **Kovácsné Vermes Stefánia:** Mit olvashatunk ki Zsirai Miklós hadifogolypostájának soraiból? (május 4.); **Szűz Enikő:** Tabu és névtan (május 11.). Az ülések helye és időpontja: ELTE BTK, Magyar Nyelvészkirovtyár, Bp., V. Piarista köz 1. III. em., du. 1/2 5.

*

A *Tetten ért szavak* című rádióműsor április-júniusi adásainak tartalmából: Nyelvhálál vagy rezervátum (Szűz Enikő, április 12.), Napközi és Sörakadémia (Zimányi Árpád, április 26.), A leklámozott ruha (május 10.), Álljunk meg egy szóra? (Adamikné Jászó Anna, május 24.), Reklámviccek (Minya Károly, június 9.), Zimányi Árpád zenei kisszótára (május 10., június 21., július 5.).

*

Megjelent **Máté Jakab** A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai című munkája, amely folytatása a 19. század nyelvészetét bemutató könyvének. Második, átdolgozott kiadásban látott napvilágot **Domokos Péter** Szkitiától Lappóniáig című munkája, amely a nyelvrokonság és az őstörténet irodalombéli visszhangját mutatja be.

*

Folytatódik a Duna Tévében a *Hej, hej, helyesírás* című ötperces köz-művelődési sorozat. A műsor minden tanítási napon 18.55-kor látható – a tanév végéig. A műsor napi anyagát a Dunatext, teljes anyagát az internet is közli.

*

Ismét egy új nyelvművelő és anyanyelvi ismeretterjesztő sorozat! Örömmel adjuk hírül olvasóinknak, hogy 1998 őszétől kezdve általában kéthetenként rendszeresen jelentkezik a Népszava szombati számában **Timár György Mindennapi nyelvtörőgetés** című rovata.

*

A magyar nyelv hete központi rendezvénysorozatának az idén Nógrád megye a gazdája. Az ünnepélyes megnyitó Salgótarjánban lesz április 12-én. A résztvevőket elsőként **Hámori József** miniszter, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának vezetője köszönti, a megnyitóelőadást pedig **Grétsy László** tartja *Nyelvünk esélyei a harmadik évezredben* címmel.

B. G.–G. L.

Címszavak az új értelmező szótárhoz (4.)

Ez alkalommal **Faltysné Ujvári Anna** pécsi olvasónk küldte el címszójavaslatait. Ebből választottunk ki néhányat. És természetesen továbbra is várjuk olvasóink észrevételeit, javaslatait.

alulteljesít – az elvártnál, a megfelelő mértéknél rosszabb munkát végez. Főnévi formában is használják: *alulteljesítés*. Pl. A tervet *alulteljesítették* (Nem végezték el a tervezett munkát). Kerülődő kifejezés.

bevásárlóközpont – több üzletből álló, nemcsak vásárlási, hanem szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget is nyújtó üzletközpont. Pl. A *bevásárlóközpontok* az ezredvég jellemző építkezései.

bevásárlónap – az üzletek egy-egy napra hirdett vevőcsalogató akciója (kedvezmények, hosszabb nyitva tartás). Eleinte a csütörtöki hosszabb, 20 óráig való nyitva tartás jelentette a vásárlónapot – ma azonban már sok üzlet más napokon is késő estig nyitva tart.

esélyegyenlőség – azonos lehetőség egy bizonyos cél (pl. tanulás) elérésére. Pl. Nincs *esélyegyenlőség* a nyelvtanulásban az egyes középiskolák között.

kompromisszumkészség – kiegyezési szándék. Pl. A szembenálló felek semmilyen *kompromisszumkészséget* nem mutattak.

konfliktuskezelés – szembenálló felek, érdekek között az ellentétek tompítása.

laptop, laptopos – kisebb, ölbé tehető, hordozható számítógép. Ejtése angolosan leaptop, de magyaros kiejtése – a magyar *lap* szó hatására is – terjed.

másság – eltérő szokás, értékrend, sőt kisebbség, csoport megnevezésére használt összefoglaló megjelölés. Politikai, sajtónyelvi divatszó is. Pl. A *másság* kultusza, Tisztelni kell a *másságot*!

mozicsatorna – kábeltelevíziós hálózatokon működő, kizárólag mozifilmeket sugárzó – előfizetéses – szolgáltatás.

normakontroll – egy törvény jogszerűségét (pl. alkotmányosságát) vizsgáló eljárás. Pl. A törvényt előzetes *normakontrollra* küldték az Alkotmánybírósághoz.

pótcselekvés – nem egy adott cél érdekében, hanem valaminek az elkerülésére végzett cselekedet. Pl. Számára csak *pótcselekvés* a rejtvényfejtés, mert nem véggezheti hivatalos munkáját.

ránccfeltöltés – sebészti eljárás a ránccok eltüntetésére.

sikertörténet – karrier. Pl. A cég piacvezetővé válása valódi *sikertörténet*.

térnyerés – hatásköri vagy piaci értelemben vett területszerzés. Pl. Nyilvánvaló a cég *térnyerése* a távközlési piacon.

urnakoszorú – kisméretű temetői kegytárgy.

B. G.

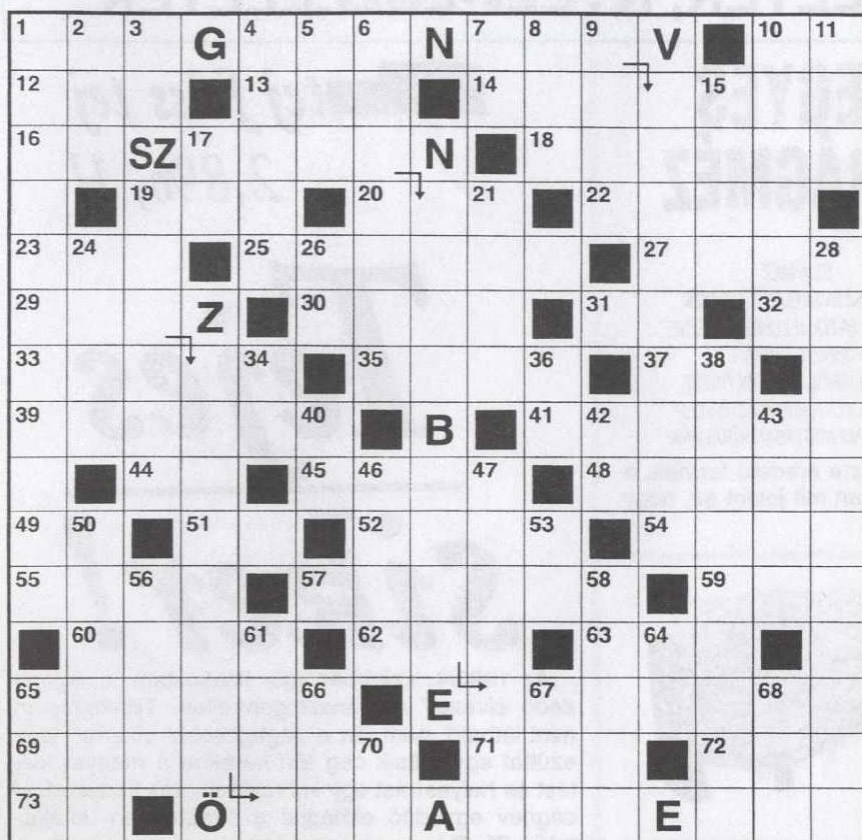
Eredményhirdetés

Az 1998. évi 5. szám ifjúsági mellékletében megjelent rejtvény helyes megfejtése: I. 1848. március 15., 1848. márc. 15., 1848. III. 15.; II. Kossuth Lajos; III. Gábor Áron; IV. csákó; V. szabadság, harc, szabad, szab, ad, arc, zab, ág, ha, a.

A közel kétszáz helyes megfejtést beküldő közül a következők részesültek könyvjutalomban: Arany János Általános Iskola Beszélni nehézl-kör (Szentgotthárd), Bogos Róbert, Miercurea Ciuc (Csíkszereda), Felföldi Kitti, dr. Kemény Ferenc Általános Iskola (Eger), Forgách László (Szeged), Józsa Márta, dr. Kemény Ferenc Általános Iskola (Eger), Keresztes Éva (Bixád-Olt), Matszangosz Ákos (Budapest), Mészáros Judit, dr. Kemény Ferenc Általános Iskola (Eger), Sogrik Andrea (Vácduka), Takács Tímea (Polgárdi). Különdíjban részesült: Gyuris József (Szeged). Nyereményüket postán küldjük el. Gratulálunk!

K. B.

Megnyugtató

VÍZSZINTES: 1. Gyurkovics Tibor megállapításának kezdő szavai. 10. Ady Endre egyik álneve. 12. A görög ábécé 19. betűje. 13. Az aljához. 14. Kosuth-díjas költő (Imre, 1920–1991). 16. A megállapítás második része. 18. Holmit mellettem elhelyez. 19. Képes, bír. 20. Good ...; angol búcsúzási formula. 22. Hajósvödör. 23. Csak, németül. 25. Esmélő, ocsúdó. 27. Veni, ..., vici; jöttem, láttam, győztem. 29. A megállapítás harmadik, befejező része. 30. Bögőművész (Aladár). 31. Citromból facsart nedv. 32. Forrasztófém. 33. Az azonos mérvű megtorlás joga az ókorban. 35. Író, Szerelem című novellája alapján Makk Károly rendezett filmet (Tibor). 37. Az antimon vegyjele. 39. Raliversenyzők útvonalterképe. 41. Elavult szántőeszköz. 44. Azonban. 45. Tenger Görögország és Törökország között. 48. Hírlap-előfizetési és Lapellátási Iroda, rövid. 49. Tojásszelet! 51. Ezen a napon. 52. Nálunk ritkán adott női név. 54. Papírra vet. 55. Házasságkötés. 57. Bor és víz vegyítésére való ókori edény (KRATÉR). 59. Sonata a ...; trioszonáta. 60. Fontos érzékszervünk. 62. Posztumusz Kosuth-díjas színművész (Lajos). 63. Tusinak is becézik. 65. A nyelvészek szillabának is nevezik. 69. Az ópium alkaloidja, kis mennyiségben fájdalomcsillapító szer. 71. Tanzániai autók jelzése. 72. Vásárban kínálják. 73. Innen máshová.

FÜGGŐLEGES: 1. William Shakespeare tragédiája. 2. Friss (újság). 3. Távoli földrész egyik jellemző emberfajtája. 4. Sziget Új-Kaledónia északnyugati csücskénél. 5. ... right!; rendben van! 6. Felismer, megért. 7. Fénycsőben van! 8. Az einsteinium és a jód vegyjele. 9. Orosz autómárka. 10. Önzetlenül lelkes. 11. Sorszámnévképző. 15. Becézett Árpád. 17. Az eurórium vegyjele. 21. Legendás lövőerejű brazil labdarúgó (Alexis de Assis). 24. Csahol. 26. Fővárosunk neve, rövid. 28. Törvényes államfő nélküli időszak. 34. Ómen egynemű betűi. 36. Bolygó része! 38. A gyűrűbe juttatja a kosárlabdát. 40. Végtelen rét! 42. A kályha fordítva ontja! 43. Versenyt meghirdet. 46. Mály ...; egykori komikus színész. 47. Ép, érintetlen. 50. Vályúszerű etető az istállóban. 53. Allé szélei! 56. Hint. 58. Állóvíz Írország északi részén, Dublintól nyugatra. 61. Frankfurt am ...; Majna-parti német város. 64. Azonos mássalhangzók. 65. Szlovák napilap. 66. Top ...; Tony Scott rendezte film Tom Cruise-zal a főszerepben. 67. Az ititrium és az asztácium vegyjele. 68. Gyeplő, tájszóval. 70. A végén leteremt!

Schmidt János

N. László Endre

Aranyások mondták

1. A vas keményebb, mégis mindig az aranyak van igazai!

2. A pénz beszél, az arany hallgat, de csak addig, amíg a fővenyben rejtőzik!

3. Inkább a bőré, mint az aranyát!

4. Vasból még a kardot se bírja el a karja, aranyból a mászsát a hóna alá kapja!

5. Csak a bolond ember veti meg az aranyat. Az okos elveti és learatja.

6. Csak akkor nyitott ajtót, ha arannyal kocgattak az ablakán.

7. Olyan gazdag az, hogy nála még a rozsda is aranyból van.

8. Bármennyi aranykincs között is megtalál, le nem fizet-heted, elragad a halál!

9. Lapáttal, meringüllővel szereztem, amim van, nem hazugsággal, nem hízelgéssel! (Meringüllő = hosszú nyelvű faedény, amivel a vizet merik az aranyfövenyre. Más nevei: nyeles finak, hörög, nyeles szapolya, merőke, merice, köpőce stb.)

10. Hát az igazság az, hogy a kikapós asszony meg a sok arany is csak arra van, hogy megrontsa az embert!

11. A lónak a zab több az aranyánál, sok embernek az arany több a kenyérnél, de még a saját lelke üdvösségénél is!

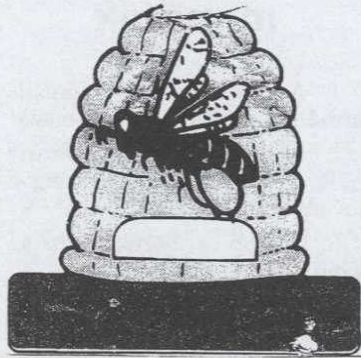
12. Ha a koporsónak zsebe volna, rajta bizony föld nem volna! (A kapzsi oda is magával vinné aranyát, a rablók meg kiánsák.)

13. Minek nem mestere, hóhéra az annak! (A műkedvelő aranyászkiról mondta Zsemlovics Imre, az utolsó igazi csallóközi aranyász.)

14. Tanulja meg minden Icig (általában zsidók voltak a falusi kocsmárosok nálunk), az aranyász akkor is iszik, ha a temetőbe (vagy a pokolba) viszik!

15. Az aranyával együtt a becsületét is a kocsmában hagyta!

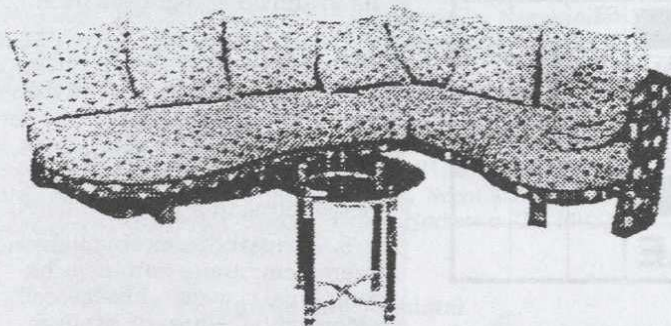
NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

VEGYES VIRÁGMÉZ

EZ A MÉZ
EGY TISZTA EREDETŰ TERMÉK
AMELY A FAJTA JELLEGÉRE NÉZVE
TÖBBEZER VIRÁG
NEKTÁRJÁBÓL TEVŐDIK ÖSSZE,
ÉS AMELYET A FOGYASZTÓ FELÉ
EREDETI ÁLLAPOTÁBAN KÍNÁLUNK

Sikerült megkészeríteni a mézet... Egy tiszta eredetű termék, a fajta jellegére (?), a fogyasztó *felé*, egyáltalán mit jelent az, hogy „eredeti állapotában kínálunk”? (B. G.)

Bonell rúgós ülőgarnitúra

A Bonell rúgós ülőgarnitúrát csikósoknak ajánljuk, hogy otthon is a megszokott környezetben, rúgós lovak közelében érezhesék magukat. De más foglalkozásúak ne vásároljanak ilyet, mert nem kezes jószág! Maradjanak inkább a rugós garnitúránál! (Beküldő: a komáromi Jókai Mór Gimnázium *Beszélni nehéz* szakkö-

Az oroszlán és az egér

Aludt az oroszlán. Egy egér végigszaladt a hátán. Felébredt és megragadta. Az egér kérlelni kezdte:

– Ha eleresztessz, jót cselekszem veled.

Nagyot nevetett az oroszlán ezen az ígéreten. Nemsokára vadászok fogták el és fához kötözték. Az egér meghallotta az oroszlán ordítását. Odafutott, elrágta a kötelet és így szólt:

– Emlékszel? Nevettél, nem hitted el, hogy jót is tudok cselekedni veled. De most már láthatod: tehet jót egy kisegér is.

/L. Tolsztoj nyomán/

Erre a kedves állatmesére **Bérces Mária** mátészalkai olvasónk bukkant az Olvasási gyakorlatok I. osztályosoknak című iskolai segédkönyvben. A tanulságos történetnek a gyakorlókönyvbe való beavogatását ő is helyesnek tartja, a durva helyesírási hibát azonban – éppen egy anyanyelvi kiadványban – elrejtőnek. Olvasónkkal, aki egyébként nyugdíjas magyartanár s „gyakorló” nagymama, mi is teljes mértékben egyetértünk! (G. L.)

tejszín *tejszín* **friss tej**
2,8%, 1l

Tejes siker!

Az 1996/4. számban már tiltakoztam „a *legtejesebb élvezet*” reklámszlogen ellen. Tiltakozásom, mint látható, nem járt a „legtejesebb” sikerrel. Igaz, ezúttal egy másik cég tőri kerékbe a magyar kiejtést és helyesírást egy kis reklámhatás kedvéért. (A cégnév egyedítő előtagját a hirdetésben „kitakar-
tuk”). (K. G.)

DÁTUM	ITEMS	
nov 22	2	90,0 Ft

SAJTÓS RÚD

Töprengők. Így nevezik magukat a budapesti Tánicsics Mihály Gimnázium nyelvész körének a tagjai, akik több nyelv-észlelettel is gazdagítottak bennünket. Egyik leletük a feltehetőleg a TESCO áruházaiiban beszerezhető *sajtós rúd*, amely talán arra szolgál, hogy ha a sajtó valamelyik képviselője olyan helyre téved, ahol nemkívánatos a jelenléte, ezzel *kiebrudalhassák* onnan! (Közzéteszi: G. L.)

Mi az *újatlan*, azaz 'nem új, használt' pólók helyett inkább *ujjatlan* pólót veszünk. Persze csak ott, ahol ilyet kínálnak! (Beküldte: **Deák Ferenc** salgótarjáni olvasónk.)

GYARMATON: **ÁRUHÁZBAN**

30%
olcsóbbak:
40%

Fibrit *újatlan* pólók, „REDSTAR” színes női farmerruházati cikkek, női lapszoknyák, nyári blúzok, pólók, ruhák, stretch és pántos pólók, férfisortok, vászonnadrágok, „MEY” pólók, alsónadrágok. Egyes játékok, dekorkozmetikai cikkek.